

ATEŞ VE DÜĞÜN AGİR U GOWEND

/THE FIRE AND THE WEDDING

Zorunlu Göçten Kimlik Mücadelesine Hakkâri Kâğıtçılar
/ Scavengers from Hakkâri: From Forced Migration to the
Struggle for Identity

Video Sergisi / Video Exhibition

18 Mart - 21 Nisan 2012

/ March 18 - April 21, 2012

DEPO / Tütün Deposu

www.depoistanbul.net

Çekim ve kurguda emeği geçenler
/ Contributors to the production of videos

**Oktay İnce, Alper Şen,
Mustafa Çelikok, Selami Çelikok, Mehmet Karaman,
Lokman Temel, Yırtık Perde Sanat Kolektifi, Mustafa Kaya,
M. Ali Üzelgün, Eloise Dhuy, Ursula Biemann.**

artukışler

KOZAVISUAL
KÜLTÜR VE SANAT BİREKİMİ

ANADOLU KÜLTÜR

DEPO

Lüleci Hendek Caddesi No. 12 Tophane / İSTANBUL

Ateş ve Düğün / Agir u Gowend Video Sergisi
Zorunlu Göçten Kimlik Mücadelesine Hakkârili Kâğıtçılar

Çekim ve Kurguda Emeği Geçenler:

OKTAY İNCE
ALPER ŞEN
MUSTAFA ÇELİKOK
SELAMİ ÇELİKOK
MEHMET KARAMAN
LOKMAN TEMEL
YIRTIK PERDE SANAT KOLEKTİFİ
MUSTAFA KAYA
M. ALİ ÜZELGÜN
ELOISE DHUY
URSULA BIEMANN

Düzenleyenler:

Karahaber, Artıkışler Video Kolektifi,
Koza Görsel Kültür ve Sanat Derneği,
DEPO

Metin Derleme:

Alper Şen

Kitap Tasarım:

Burak Korkmaz

*18 Mart - 21 Nisan 2012 tarihleri arasında DEPO'da açılan
Ateş ve Düğün / Agir u Gowend video sergisi vesilesiyle yayınlanmıştır.*

DEPO

ÖNSÖZ

“Ateş ve Düğün” video sergisi 18 Mart - 21 Nisan 2012 tarihleri arasında Tütün Deposu’nda sergileniyor. Anadolu Kültür tarafından desteklenen, Koza Görsel Kültür ve Sanat Derneği ve DEPO tarafından düzenlenen sergi, Artıkışler ve Karahaber Video Kolektifi’nin son on yılda ürettiği videoları kapsıyor.

“Ateş ve Düğün” videoları, 1994 yılında Hakkâri’nin Kotranis Köyü’nün devlet tarafından boşaltılması sonucu göç etmek zorunda kalan Kürt köylülerin, 90’ların sonunda Ankara’nın bir kıyı semti olan Türközü’ne yerleşip şehrin merkezindeki atık kâğıtları toplayarak geçimlerini sağlama ve kendi kimliklerini koruma mücadelesinin görsel kayıdır.

Son on yıl içerisinde geri dönüşümün karanlık tarafını, zorunlu göçü, Kürtlere yönelik ayrımcılığın birçok farklı boyutunun, sokağa attığımız ve bir daha geri dönüp bakmadığımız çöplerin ardında olduğu fark edildikçe, bu konuda farklı videolar ve metinler oluşturuldu. Bununla birlikte Kotranislılar arasında bu on yıl içerisinde kendi yaşamlarını kaydeden ve kendi tanıklıklarını video ile ifade eden kişiler de oldu.

“Ateş ve Düğün”, bu ülkenin başkentinin çöplerinde son on yılda yaşananları, Türközü’ndeki Kürtlerin varoluş mücadelesinin izdüşümü ve hesabı olarak hepimizin ortak görsel tanıklığıyla ortaya çıkartıyor.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	3
ATEŞ VE DÜĞÜN / AGİR U GOWEND <i>Ege Berensel</i>	7
ANKARA KİMİN ÇÖPLÜĞÜDÜR? <i>Oktay İnce</i>	9
KÂĞITÇILAR: "BİZİ ÇÖPE ATILAR" <i>İrfan Aktan</i>	11
HÂLÂ DAĞIN ARDINI GÖREMEMEK: KÜRTLERİN ZORUNLU GÖÇÜ <i>Bilgin Ayata</i>	14
DÜĞÜNDEN DİRENİŞE, DİRENİŞTEN ÇÖPE <i>İrfan Aktan</i>	18
BİZİ FİL SANIYORLAR <i>İrfan Aktan</i>	20
KATI ATIK MADDE TOPLAYICILARI VE ÖRGÜTLENME DENEYİMLERİ <i>Betül Altuntaş</i>	24
KARARSIZLIĞIN İLERİ-DÖNÜŞÜMÜNE DOĞRU YA DA YAŞAM FELSEFESİ OLARAK ÇÖPTEN FELSEFE <i>M. Ali Üzelgün</i>	28
DÖNÜŞÜMÜN VIDEOSU <i>Alper Şen</i>	29

ATEŞ VE DÜĞÜN / AGİR U GOWEND

Ege Berensel

Antonio Negri bir söyleşisinde Kürtleri gemilere doldurup Türkiye'yi boşaltmak gerektiğini söylemişti. "Dünyanın üzerinde bir hayalet dolaşiyor, Marx bu hayaletin komünizm olduğunu haykırıyordu. Bugün ise dünya üzerindeki hayalet, göçlerdir ve göçmenler, İmparatorluğu istila eden 21'nci yüzyılın yeni barbarlarıdır. Ancak bu olumlu bir 'barbarlıktır'. Göç hareketleri ulaştıkları yerlerde yeni bir faaliyet biçimi, sömürüye karşı yeni özgürlük alanları yaratıyorlar. İnsan cemaati de dolaşım yollarında kurulmuştur. Hareketlilik her zaman önemlidir. Sermayeye karşı en etkili eylemdir. Tarihin hiçbir döneminde şimdiki gibi bir göç hareketi oluşmadı. Emek gücünün hareket kabiliyeti ve göç hareketlerinin denetime alınamaması sistemin çöküşünü hızlandırıyor. Ulusal egemenlik sınırlarını delen ya da taşradan merkeze göç akımına karşı devletler, katı yasalar hazırlıyorlar, büyük bir operasyon yürütüyorlar. Ancak hareketi durduramayacaklar. Oturup bu yeni istilacı 'barbarların' sonsuz yollarından yeni bir hayat tarzını nasıl oluşturacağımızı düşünmeliyiz" diyecekti.

Çokluğun kuruluşu öncelikle çokluğu sınırsız bir mekânda kuran bir uzamsal hareket olarak belirir. Metaların hareketliliği ve dolayısıyla emek gücü gibi özel bir metanın hareketliliği birikimin temel koşulu olarak doğduğu günden beri kapitalizmin sağladığı bir imkândır. Ne var ki, bireylerin, grupların ve kitlelerin bugün İmparatorlukta gördüğümüz türden bir hareketliliği tamamen kapitalist birikim yasasıyla açıklanamaz; bu hareket her adımında ölçü sınırlarını aşar ve parçalar. Çokluğun hareketleri yeni uzamlara şekil verir; yolculukları yeni yerleşim alanları kurar. Otonom hareket çokluğa yaraşır yeri belirleyen şeydir. Bedenlerin üretken akışları yeni ırmakları ve limanları tanımlarken, çokluk tarafından yeni bir coğrafya kurulur. Yeryüzü şehirleri birdenbire ortaklaşan insanlığın büyük hangarları ve dolaşımın lokomotifleri, geçici yerleşim yerleri ve yaşayan insanlığın kitlesel dağıtım ağı haline geliyor. Çokluk dolaşım yoluyla uzamı yeniden ele geçirir ve kendini aktif bir özne olarak kurar. Öznelliğin bu kurucu sürecinin nasıl işlediğine baktığımızda görürüz ki, yeni uzamlar olağandışı topolojiler, alttan alta hareketli ve kabına sığmaz rizomlar, kaderin yeni yollarını gösteren coğrafi mitolojilerle açıklanır. Bu hareketler sıklıkla dehşetli acılar pahasına olur; ama bu hareketlerde ayrıca, etrafında yeni özgürlüklerin kurulduğu yeni uzamları tekrar ele geçirmediği tatmin olmayan bir özgürlük arzusu da vardır. Yollarının geçtiği ve ulaştıkları her yerde bu hareketler yeni hayat ve ortak faaliyet biçimlerini belirler; bu hareketler her yerde zenginlik yaratır.

Azınlıkları "politik" olarak temsil etmedeki güçlükle, videoyu "estetik" temsilin aracı olarak kullanmadaki güçlüğün nedeni aynıdır: Akışların yersizyurtsuzlaşma özelliği [Lazzarato]. Siyasi olarak temsil edilmek için çok küçük olan azınlıklar çoğunluğa tıpkı anlatılamaz-olanın anlatılabiliye bağlandığı gibi bağlanmaktadır. Çoğunluğun içinde anlatılamaz, hesabı tutulamaz olan şey tam da çoğunluğu çözüp dağıtacak olan şeydir.

"Ateş ve Düğün" videolarında video kamera, elden ele dolaşır, ta ki çeken kişinin-videocunun öznel bakış açısının yok olduğu noktaya kadar... Bazen kamera kâğıt toplayıcılarının ellerindedir - ardiyelerin arasında, teneke kulübelerin gizli noktalarında gezinir, üretim aygıtının ortaklaşması, videocuyu "bir velinimet ve ideolojik hami" konumundan kurtarır. Bunu artık ezilenlerin, dışarıda kalanların adına söz söylemek- onların sesi olmak için değil, pratiğini ezilenlerin safına yerleştirmek niyetiyle yapar. Videocu ve kâğıt toplayıcı, görüntü toplamak ve kâğıt toplamak eylemleri ikili kapmalarla birbirlerini dönüştürür, birbirlerinin yerine geçer. Kitle iletişim araçlarının, televizyonların, ana medyanın sansürlediği şey öznel bakış açılarının arasındaki ilişkilerin karmaşıklığıdır. Tek başına kalmış bir kanaat rahatsız etmez. Öznel bakış açıları arasındaki karmaşık ilişkiler ise insanları ve toplulukları ulusal kimliklerin ötesinde etkilemektedir. Tek bir kişiyle de, hayali bir çoğunluğun kimliğiyle de tanımlanamayacak kolektif bir bedeni tasvir etmektedir. Birbirinden farklı zaman mekân bloklarını, farklı öznel bakış açılarının kolektif çokluğunu ifade eden bu video belgeler, görsel-ışitsel sekanslar montajlanmayı sergi mekânındaki izleyiciye bırakır.

Eğer, gerçek politikayı klasik yaklaşımın öğrettiği şekilde, ontolojide arayacaksak, şu halde videonun politikası da aynı şekilde kendi ontolojisi içinde aranmalıdır.

Video imaj, gerçekliğin bir temsilinden çok, görsel hafıza, eylemin bir etkeni olarak tartışılmalıdır.

ANKARA KİMİN ÇÖPLÜĞÜDÜR?

Oktay İnce

Giravi Aşireti'nin çocukları, Hakkârî'nin Kotranı Köylüleri, eğer birisi onlara başlarını bir gün evlerinin tam karşısına düşen Çiyayi Gole Dağı'ndan daha yükseğe, Ankara'nın çöp bidonlarına sokacaklarını, uzaktan gördükleri tanıdık sima uzaklaşınca kadar da utançtan çıkaramayacaklarını söyleseydi, o kişiye hemen orada bir mezar kazarlardı abartısız.

1994 yazında, Kilise Tepesi'ndeki nöbet mevzilerine yapılan baskından sağ çıkamayan korucu dört akrabalarını gömdükten sonra, köyü boşaltmak için verilen üç günlük sürede, koyunlarını haraç mezat celeplere teslim edip, atlarını bir demlik çaya değiştirerek düştükleri yolun ucu, önce Adana'nın Karasu Mahallesi'ne çıktı, sonra da, ironik bir şekilde, Ankara'nın Türközü semtine.

Bu 120 ailelik topluluğun gençleri, 100 TL'ye yaptırdıkları el arabalarıyla Ankara'nın atık zengini semti Çankaya sokaklarına dağıldığında, metal, plastik, pet ve kola kutusu gibi katı atıklar Çiçin Mahallesi'nin Romanları ve kentteki kaldırım mühendisi avareler tarafından toplanmakta, kenar semtlerdeki ardiyelerde kantara çekilmekteydi. Kantar başındaki çöp tüccarları ise, malları bir BMC olunca, yükleyip Yenimahalle sanayi havzasındaki presçilere, plastik fabrikalarına satmaktaydılar. Geri kalan çöp, ilçe belediyelerinin araçlarıyla ana çöplüğe dökülmekte, orada ise, kokudan yanlarına yaklaşabilirsen, insan olduğu ancak anlaşılabilen çöp adamlar tarafından, yemek artıklarının içinden çıkacak gümüş çatallar beklentisiyle yeniden ayrıştırılmaktaydı.

Hakkârili kâğıtçılar esas olarak, o zamana kadar kimsenin yüzüne bakmadığı kâğıtları ayrıştırmaya başlamadan önce, Beğendik Mağazası'nın önünde, bölüşmek için günü geçmiş tavuk butlarının çöpe atılmasını bekleyen Roman kadınlarını dağıttılar. Çankaya semtinde atık toplayan avareler ise, bu kendi dilinden konuşmayan ateşli topluluğu görünce kendiliğinden başka semtlerin gecesine çekildiler.

AKP'li Melih Gökçek ile CHP'li Çankaya Belediyesi arasındaki "Ankara kimin çöplüğüdür?" kavgası, 2002'lerden sonra, AB müktesebatında "recycling", geri dönüşüm, belediyeler için bir zorunluluk ve rant alanı olduktan sonra başladı. Bizim kâğıtçıların ekme kapısı birden kıymete bindi. Ama bu kıymet atıkların maddi değeri ve ne kadar kâğıt toplandığında kaç ağaç kurtuluyor olmasından değil, bu alanda yapılacak projelere AB fonlarından akacak paralardan, teşviklerden geliyordu. Devlet parayı harcama yetkisini ÇEVKO adında bir kuruluşa vermişti, yanlış hatırlamıyorsam kentlerin çöprü de bu kuruluşun yetkilendirdiği şirketlere satılacaktı.

Gökçek'in anakent belediyesi, bir elinde, ana çöplüğün işletmesini verdiği, İsviçre ITC /Tepe Grubu ortaklığı bir şirketle yaptığı anlaşmayı tutarken, öteki elinde, üstünden hiç eksik etmediği bir alet tutuyordu: SOPA. Çöpleri ITC'ye teslim etmek için, önce sokak toplayıcılarından, kendi deyimiyle "çöp hırsızlarından" kurtulması gerekiyordu.

2004 Nisan'ında, yerel seçimlerden bir hafta sonra Türközü semtinden çıkan dumanları uzaktan seyreden Kotranıslı kadınlar, bir deja vu yaşadılar. On yıl önce alelacele terk ettikleri köylerinden çıkan dumanları da, geriye bakıp, yüksek bir tepeden böyle seyretmişlerdi. Gökçek'in zabıtalı sabah erken polis eşliğinde kâğıt ardiyelerini basmış, ne topladıysa kamyonlara doldurup, ITC'nin çöplüğüne taşıyorlardı. "İçinde biz de yanalım" diyerek tutuşturulan birkaç kâğıt balyasından tüm ardiyelerin yangın yerine dönmesi de fazla zaman almamıştı. Alanda yetmiş ailenin deposu vardı.

Melih Gökçek, Hakkârili kâğıtçılardan sonra, kentte alım yapan bütün kantarcı depolarını basıp, presçilerin dükkanlarına da mühür vurmakta gecikmedi. Ankara'yı ITC'nin çöplüğü yapmak için varını yoğunu ortaya koyan Gökçek'in tersine, Çankaya'nın çiçeği burnunda CHP'li Belediye Başkanı Dr. Muzaffer Eryılmaz, ÇEVKO kapısını daha insani, sosyal bir projeye çalmayı düşünmüştü. Çankaya'nın çöpünü Gökçek'e teslim etmemek gibi bir niyeti vardı. Kendi çöplüğünü kuracaktı. Sokak toplayıcılarını da yok etmek değil, rehabilite etmek niyetindeydi. Çöpleri dağıtmayacaklar, akşam belli bir zamandan sonra çıkacaklar ki çuvallar sosyeteye sürtünmeyecek, çocukları çalıştırmayacaklar ve Çankaya Belediyesi'nin verdiği "çevre gönüllüsü" elbiselerinden giyeceklerdi.

Projesini anlatmak için Hakkârili kâğıtçılarla yapılan bir toplantıdan sonra, modeller tarafından kendilerine giydirilen "Çankaya Belediyesi Çevre Gönüllüsü" elbiseleri, ertesi gün anakent zabıtalı tarafından üstlerinden yırtılınca Kotranıslı yaşlılar, sopanın Gökçek'in elinde olduğuna karar verdiler ve elini öpmeye gittiler, Çankaya Belediyesi'nin projesinden uzak durdular.

Bu arada ITC şirketi, sokaktan katı atık ayrıştırmayı ana çöplükten gaz çıkarmak gibi kolay sanarak gönderdiği araçlarda gelen malın ne benzin parasını ne de işçinin yevmiyesini ödemediğini görünce, çoktan bu işin kârlı olmadığı sonucuna varmış, vazgeçmek için bahane aramaya başlamıştı. Bu sefer, daha önce "çöp hırsızları, kendi malımızı sizden parayla mı alacağız" diye kovaladıkları Hakkârili kâğıtçılar toplantıya çağırıp, fiyatları yarı yarıya düşürdükten sonra "bize satarsanız toplayabilirsiniz" dediler.

Gelgelim artık anlaşma oldu, işler yoluna girdi diye, kâğıt toplamaya çıkan kâğıtçıları, Mithatpaşa Köprüsü'nün altında, bu sefer de Ankaragücü taraftarlarından mütevellit Özel Çankaya Zabıtası beklemekteydi. Dr. Eryılmaz, kâğıtçıların Gökçek'le, kanlısıyla anlaşmalarına çok kızmış, bir yardımcısını da bu gece yarısı operasyonunu yönetmeye bizzat göndermişti.

Sonra o gece yarısı telefonum çaldı. "Gel abi bizi bir kameraya ver" diyen sesin telaşı başına gelenler hakkında yeterince fikir vericiydi. Dövülüp zabıta arabasından sokağa atılan, bir kafası kırılan, bir parmağı kopma noktasından kesilen, bir omzundan kaç santim derinliğinde satır yarası taşıyan üç kişiyi sokaktan hastaneye ben topladım. Zabıta noktasına yakınlarının akıbetini sormak için gidenler, kimlikleri alınıp sıra dayağından geçirildikten sonra, "bunlar bize 'kâğıt toplamayalım da aç kalıp dağa mı çıkalım' dediler" diyerek Çankaya Polis Karakolu'na teslim edilirler. Ertesi gün çıkarıldıkları mahkemece tutuklanmamaları ise tamamıyla, o günkü hâkimin keyifli bir anına denk gelmeleriyle ilgiliymiş. "Öyle mi dediniz lan" demiş. "Estağfurullah, bizim köy korucu köyüdü tümünden" demişler. "Üç ay boyunca her gün gelip karakola imza vereceksiniz".

Videoda kısa bir bölümü geçen görüntülerin Hayat TV'de yayınlanmasından sonra, Ankara sosyal demokrat kamuoyundan gelen tepkiler üzerine, Dr. Eryılmaz'ın kâğıtçılarla yaptığı toplantıda sulh olundu, davalardan karşılıklı vazgeçildi. Çankaya Belediyesi, Melik Gökçek'e karşı açtığı, "Çankaya benim çöplüğümüdür" davasını kazandı.

Ankara'da kâğıt toplamaya, üstlerinde "Çankaya Belediyesi Çevre Gönüllüsü" yazan tulumlarla devam eden Hakkârili kâğıtçılardan sadece on tanesi Marmaris'in bütün katı atığını her gece yaya olarak ayrıştırabilecek hıza sahiptir diye düşünürken, geri dönüşümde kâr amacı güden, bunun tamamıyla bir kamu hizmeti olduğundan hareket etmeyen bütün projeler çöker demek isterdik. "Marmaris kimin çöplüğüdür" sorusu artık yanıt bulduğuna göre, gerisi, waste of time.

KÂĞITÇILAR: "BİZİ ÇÖPE ATTILAR"

İrfan Aktan

Ankara'nın gettosu olarak bilinen Türközü semtindeki kâğıtçılar, yıllardır yerlerinden edilme korkusuyla yaşıyorlar, geçtiğimiz günlerde korktukları başlarına geldi. Çevik Kuvvet ve Ankara Büyükşehir Belediyesi'ne bağlı zabıta ekipleri, bir hafta önce, kâğıtçıların ardiye ve barınak olarak kullandığı alana dozer ve panzerlerle girdi. Kâğıtçıların kendilerini bıçaklamaları da, yanan kâğıt ardiyelerin içine atılmaları da, dozerlerin altına yatmaları da kâr etmedi. Ardiyeler ve barınak yerleri yıkılıp yakılan kâğıtçılara bu sahne yabancı gelmiyordu. Çünkü 1994 yılından itibaren, Hakkâri ve Van'a bağlı köyleri de benzer biçimde yıkılıp yakılmıştı. Birgün, ardiye yıkımından iki gün önce kâğıtçılarla konuşmuştu...

Ankara'nın gettosu Türközü'ne, yıllardır olduğu gibi, bu sefer de kâğıtçıların ardiyelerinin kaldırılacağı haberi üzerine gidiyoruz. 'Olay mahalline' varmadan önce belediye yıkım araçlarının ardiyeleri kuşatmış, Çevik Kuvvet ekiplerinin 'olaya' müdahale etmek üzere olduğu kurgusu çoktan kafamızda şekillenmiş. Bu kurgumuz çok değil, iki gün sonra gerçek olacaktı... Topraklık yokuşunu, Çankaya veya Dikmen'inkinden çok farklı, koltukları çökmüş, kapısı ağır ağır, kopacakmış gibi açılıp kapanan bir dolmuşla çıkıyoruz. Tedirgin adımlarla, çöplerden topladıkları kâğıtları 'merkez' olan Türközü semtine taşıyan kâğıtçılarla dolmuşumuzun hızı neredeyse aynı. Kâğıtçılar da, semt dolmuşçusu da yorgun.

Ardiyelerin elli metre ötesinde dolmuşla yolumuzu ayırdıktan sonra, yakındaki bir dükkâna yaklaşır, esnaf Fuat Yıldız'la sohbet ediyoruz. Kâğıtçılardan rahatsız olmadığını söyleyen Yılmaz, ardiyelerin 'polis nezaretinde' kaldırılacağı haberini sık sık duyduklarını söylüyor.

Yıllardır kâğıtçılarla komşuluk eden Yıldız, polisin bugün de gelmeyeceğini düşünüyor: "Yok abi, bugün de gelmeyecekler. Her gün haber geliyor, polis gelecek, panzer gelecek diyorlar. Biz de kâğıtçılar da yollarını gözler olduk valla! Daha önce de gelmişti polis, ama kaldıramamıştı. Nereye kaldıracak ki, bu insanlara bir iş bulmadan nereye götürecekler?" diyor. Kâğıt ardiyelerinin olduğu meydanı işaret ederek konuşuyor: "Bakın bu insanlar bu çöplüklerde yaşıyorlar işte. Üstelik her biri ayda otuz milyon kira veriyor. Siz de girin aralarına, onlarla konuşun. Korkmayın bir şey yapmazlar, onlar da bizim gibi insan." Kâğıtçıların kime kira verdiklerini de, nereden geldiklerini de bilmiyor, neden geldiklerini de.

YIKIM GÜNÜNÜN TEDİRGİNLİĞİ

Ardiyelere doğru ilerlerken, karşılaştığımız ilk kâğıtçıyla konuşmaya başlıyoruz. İlk soruyu o soruyor: "Belediyecileri bekliyoruz, gelecekler mi?" Sabah saatlerinden itibaren, 'yıkım' günlerinin nasıl sonlanacağını tedirginliğiyle işbaşı yapmışlar. 50 yaşındaki Yunus Karaman, 1994 yılında önce Hakkâri'deki köyleri Örnekli yakılınca, kendini burada bulmuş. Mağdur dili kullanmaktan imtina ediyor: "Köyümüzü yaktıkları zaman tam beş yüz koyunum vardı. Şimdi kâğıttan ekmeğimizi yemeye başladık. Ne olursa olsun bu bizim işimiz. Bunu kabul ediyoruz, ama onlar bunu da bize çok görüyorlar. Biz bu zulmü hiçbir şekilde kabul etmeyeceğiz." Yunus amcanın da kafası karışık, 'zulmü' nasıl kabul etmeyeceğini kendisi de bilmiyor. Çocuklarıyla birlikte geldiği için gecekonduya taşınmış. Yani o, ardiyelerde, çöplerin içinde yatanlardan biraz daha iyi yaşıyor. Ama bunun için çok daha fazla çöp karıştırması gerekiyor.

Genzimizi yakmaya başlayan yanık ve çöp kokusuna aldırmadan, 7 yaşındaki çocuğu Serhat'la birlikte, kendi ardiyesindeki işe yarar kâğıtları bir kenara toplayan Mahmut Karaman'ın yanına varıyoruz. Karaman, tüm kâğıtçıların aynı soyadı taşıyor olmasını açıklıyor önce: "Buradakilerin çoğu aynı köyden, Hakkâri'ye bağlı Örnekli'den. Akrabayız yani. Köyümüzü 1994'te yaktılar. Ondan sonra da yavaş yavaş burada bir araya gelmeye başladık. Kaderimiz ortak."

"BİZ DE ÇÖPE ELİMİZİ SÜRMEZDİK"

Kendisiyle konuşmaya çalışan muhabir arkadaştan çekinen 7 yaşındaki Serhat, Ankara'da doğmuş. Dört kardeşi daha var. Serhat, ne köyünden ne de babasının kendince varsıl olduğu köy yaşamından haberdar. Doğar doğmaz, kendisini kâğıtların içinde buluvermiş. Okula gitmiyor, babasının söylediğine göre böyle giderse hiç gidemeyecek. Mahmut da Yunus amcanın söylediklerini tekrar ediyor adeta: "Köydeyken koyunlarımız vardı, tarlamız, bağımız vardı. Biz de çöplere, diğer insanlar gibi elimizi sürmezdik. Ama köyümüz boşaltıldıktan sonra, ekmeğimizi çöpten bulmaya başladık. Devlet köyümüzü tekrar kurarsa, vallahi bir gün bile burada durmam." 'Köye dönüş' projesini hatırlattığımızda da kaşlarını çatarak konuşmaya başlıyor: "Evet, köye dönenlere bin tuğla vereceklerini duyduk. Yakılmış köyde, çocuklarıma tuğla mı yedireyim, ne edeyim, siz söyleyin. Ben koyunlarımı geri istiyorum, evimi istiyorum".

"DEVLET VE YOKSULLUK KOVDU, SIRA BELEDİYEDE"

Bu sefer gençlerin olduğu bir ardiyeye geçiyoruz. Şaban, Mesut, Zeki, Yüksel... Torbalara doldurdukları kâğıtları kamyonete yüklemekle meşgul altı, yedi genç, güler yüzle karşılıyor bizi. Onlar da belediye yıkım ekiplerini bekliyor anlaşılır. "Şaban abi bizim temsilcimizdir" deyip, sözü ona bırakıyorlar. Şaban Durmuş 40 yaşında. Van Gürpınar'a bağlı Üçdoğan köyünden kaçıp gelmiş buraya. Biz sormadan, bozuk Türkçesi'yle anlatmaya başlıyor merakını:

"İki yıldır buradayım. Bizi buradan kaldırmak istiyorlar. Biz de perişanız, çaresiziz. Müracaat ettik, dedik ki; bizi buradan kaldırmayın. En az iki yüz hane, kâğıtlardan geçiniyor. Her hanede en az dört, beş kişi var. Hepimiz de kâğıttan ekmek yiyoruz... Buradaki kâğıtları toplayıp, Macunköy'deki bir fabrikaya götürüyoruz. Her hafta sonu paramızı veriyorlar, biz de kiraya, ekmeğe, suya veriyoruz. Beş çocuğum var. Önce devlet bizi köyümüzden kovdu, sonra Van'ın merkezine yerleştik. Orada da yoksulluk bizi kovdu, buraya geldik. Şimdi de belediye bizi buradan kovuyor. Buradan sonra nereye sığınacağımızı da Allah bilir. Van'a dönsük, açlıktan ölürüz. Köyümüze dönemiyoruz, çünkü köyümüzü yakıp yıktılar. Elimde üç - dört yüz koyun vardı, en az on Müslüman'a da ekmek veriyordum. Ama koyunum da gitti, evim de. Oradan buraya düştük, pisliğin, çöplüğün içine düştük. Biz de bunun iş olmadığını, rezalet olduğunu biliyoruz. Vallahi insanların arasına çıktığımızda, bize deliymişiz gibi bakıyorlar. Bize yaklaşmıyorlar... Biz de insanız oysa, bizim de haklarımızın olması lazım. Herkesin yaşama hakkı var, niye bizim yok? Seçimden önce de Büyükşehir Belediyesi'ndekiler geldiler, seçime kadar sizi kaldıracamız dediler. Amaçlarının oy istemek olduğunu biliyorduk. Biz de dedik ki, size oy vereceğiz ama bize bir yer bulun... Melih Gökçek, seçimden önce derdimize bir çare bulacağını söyledi ama şimdi de üstümüze polis ve zabıta getirecekler."

Şaban, Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı Melih Gökçek'in, seçimlerden önce tüm kâğıtçıları toplayıp Dikmen Vadisi'ne 'pikniğe' götürdüğünü söylüyor. Yeşil, havuzlu bir yere gidip, kâğıt toplamadan vakit geçirmek, onun için piknik anlamına geliyor anlaşılır. Gökçek'in kendilerine yardım vaadinde bulunduğunu ama seçim biter bitmez, kendilerini yerlerinden etmeye çalıştığını söylüyor.

"60 YIL YAŞAYACAKTI AMA..."

Mahallelinin tepkisini haklı bulan Şaban: "Hepimiz evimize, köyümüze dönmek istiyoruz. Tüm mahalleli bizden şikâyetçi. Kendilerini rahatsız ettiğimizi söylüyorlar. Haklılar da. Bu kadar çöp, kâğıt içinde biz de rahatsızız. Asıl biz rahatsızız. Biz insan değil miyiz sanki?" diyor. 17 yaşındaki yeğeni Yüksel'i işaret ederek, "Gidin şu çocukla bir konuşun, daha çocuk yaşta sigara içmeye başladı. Ona sorun biraz da" diyor.

Yüksel, okulu bırakarak babası ve amcasıyla birlikte, 'iş için' Ankara'ya geleli daha 6 ay olmuş. Sigaraya da beş ay önce başlamış. Çok yorulduğunu, kâğıt toplamak istemediğini söyleyen Yüksel, "Annemler Van'da kalıyorlar. Benle babam da burada çalışıp onlara para gönderiyoruz. Ben ayda 200 milyon kazanıyorum. 50 milyonu bana kalıyor. Bizi buradan kovarlarsa tekrar Van'a döneriz. Ama Van'da yapacak işimiz yok. Evimiz de kira" diyor. Türküzü'ndeki bir gecekonuda kaldıklarını söyleyince amcası araya giriyor: "Gecekondu bizim için saray, keşke gecekondu olsaydı. Ne su var, ne tüp var, ne mutfak... Bu çocuğa yazık değil mi. Atmış yıl yaşayacakken, bu işi yaptığı için otuz yıl yaşayacak. Biz bu kadar büyük bir kötülük mü yaptık ki bizi bu hale sokuyorlar. Biz buraya kendi isteğimizle gelmedik ki, bizi tıpkı kâğıt gibi çöpe attılar!" Kâğıtçılığa başladığından bu yana namaz da kılamadığını söyleyince de araya arkadaşları giriyor. İçlerinden biri: "Sen namaz kılamıyoruz dersin, o zaman Melih bizi buradan değil Ankara'dan da atar ha!" diyor.

Bu sırada yanımıza 'otuz yaşlarında' bir kâğıtçı yaklaşıyor. Çatık kaşlı, kalıplı bir genç. Önce ismini sormaktan çekiniyor ama sonra kendisi konuşmaya başlıyor. 20 yaşında olduğuna inandıramayınca bizi: "İstersen kimliğimi göstereyim sana. Eğer sen benim kadar ezilseydin, benim kadar zorluk çekseydin, 60 yaşında gösterirdin" diyor.

Adı Mesut Yılmaz. Ama bu tesadüf pek de hoşuna gitmiyor, anlattığına göre. "Ben çok ezildim, kendi ellerine bak, benim ellerime bak" diyerek ellerindeki nasırları gösteriyor. Mesut, Hakkâri Ticaret Lisesi'nde okurken, aynı zamanda bir ses kayıt stüdyosunda da çalışıp harçlığını çıkarıyormuş. Bir gün köylerinin yakıldığı, ailesinin evsiz, barksız kaldığı haberini alınca, hayatın bundan sonra daha da zorlaşacağını o zaman anlamış. O da yüzlerce arkadaşı gibi, okulu yarıda bırakıp Ankara'nın Türküzü semtine savrulmuş.

"AĞA ARTIK ÇÖP TOPLUYOR"

"Bir baktık ki elimizde hiçbir şey kalmamış" diyen Mesut kayıt cihazımıza şunları anlatıyor: "Köyümüz boşaltılınca varımızı yoğumuzu kaybettik. Ve buraya, bu çöplüğe sürüklendik. Şimdi burada da bizi rahat bırakmıyorlar. Bu işi biz kendimiz keşfettik, kendimiz yarattık. Kimse bu işi yapın demedi ki bize. Hem kimin aklına gelirdi ki çöplerin, mikropların içindeki kâğıtları toplayıp satmak. Başka çaremiz olmadığı için bu işi bulduk. Ayrıca bu işi herkes yapamaz, çok zor, çok! Köylerimiz 94'te boşaltılıp yakıldı. O zamandan beri tüm hayatımız altüst oldu. Hiçbir yerde tutunamıyoruz artık. Eskiden köyün ağası olan adam, gelmiş burada çocuklarıyla birlikte çöp topluyor, artık siz düşünün yani! Bize hak vermeseler bile, gelip bizimle bir akşam kalsınlar. O zaman anlarlar bizi. Zaten onlardan hiçbir şey istemiyoruz, sadece bizi bu halimizle rahat bıraksınlar. Biz biliyoruz, Melih Gökçek'in burayla ilgili planları var. Burayı büyük bir park yapacak. Aynı Kızılay'daki gibi fiskiyeler yapacak, bilmem ne yapacak. Ama illa aç mı bırakmak zorundalar bizi!"

Mesut'un anlattıkları karşısında diğer kâğıtçılar sesiz kalıyor. Çünkü o hepsinin ortak duygusunu ifade ediyor anlaşılır. Saat ilerledikçe, kâğıtçıların zabıta ve polis korkusu bir nebze olsun azalıyor. Kimisi bir günü daha atlatmış olmanın hafifliğiyle, çöplerin içine dalıyor tekrar. Ama bir çay içirmeden de göndermek istemiyorlar bizi. Mesut, bizi yolcu ederken, kendini çok acındırdığını düşünmüş olmalı ki, şu uyarıda bulunuyor: "Bunu yazarsan öyle yaz ki kesinlikle bize acımasınlar, acıma duygusu çok kötü bir şey. Sadece, eğer ortada bir haksızlık varsa, onu çözsünler. Eğer bize acınmasını istiyorsak, gider dilenci oluruz. Herkes de bize acır o zaman. Biz, acımasınlar diye bu işe katlanıyoruz zaten."

2004

HÂLÂ DAĞIN ARDINI GÖREMEEK: KÜRTLERİN ZORUNLU GÖÇÜ

Bilgin Ayata

ÖNSÖZ: 2012'DEN 2006'YA GERİ BAKIŞ

Mart 2006'da Türkiye'de bir üniversitede ilk kez bir Kürt Konferansı düzenlendi. Yıllarca devam eden inkâr siyasetinin bir sonucu olarak o güne kadar Kürt sorunu ile ilgili konferanslar ya otel salonlarında ya da yurtdışında yapılmıştı. Ekim 2005'te Bilgi Üniversitesi'nde gerçekleşen ve ilk kez resmî tarih ötesine giden "İmparatorluğun Son Döneminde Osmanlı Ermenileri: Bilimsel Sorumluluk ve Demokrasi Sorunları" konulu Ermeni Konferansı'nın ardından, yine 11- 12 Mart 2006'da Bilgi Üniversitesi'nin ev sahipliği yaptığı "Sivil ve Demokratik Çözüm Arayışları 1 - Türkiye'nin Kürt Meselesi" de bu açıdan görece büyük önem taşıyordu. Bu konferansta birçok konunun yanı sıra "Zorunlu Göç" sorunsalına da bir panel ayrılmıştı ve o panelde konuşmacılardan biri de bendim. Aşağıda sunulan metin bu panelde yaptığım konuşmanın transkriptidir. Konferansa katılmadan evvel 1998'den beri ilgilendiğim bu konuyu, öngörülen 15 dakikada en iyi şekilde nasıl yansıtabileceğimi düşünüyordum. Türkiye'deki Kürtlerin zorunlu göçü uluslararası örgütler tarafından dünya çapında en ağır zorunlu göç örneklerinden biri sayılırken, Türkiye'nin çoğunluğu tarafından hâlâ bilinmemekteydi. Devletin inkâr siyaseti bu konudaki başarısını bir kez daha göstermişti: Aradan nerdeyse 10 yıl geçmesine rağmen, hâlâ 1990'larda nelerin yaşandığı, insanların nasıl evlerinden ve yurtlarından kovuldukları konuşulmuyordu. Bu bağlamda görünmezlik ve görmezden gelme en önemli sorunları oluşturmuyordu.

Aklımda bu düşüncelerle Berlin'de bir sergiyi gezerken, beklenmedik bir anda karşıma VideA'nın çalışması çıktı. Tamamen tesadüf eseri gezdiğim sergide video enstalasyonlarından birinin ekranında Kürtçe konuşan bir çocuk gördüğümde çok şaşırdım. Türkiye'nin 3000 km uzağında, ekranda köylerinin nasıl yakıldığını ve oraları nasıl terk etmek zorunda kaldıklarını anlatan Kürt kadınlar ve gençler gösteriliyordu. Videoyu izlediğimde gerçekten çok etkilenmişim: Türkiye'deki zorunlu göç konusuyla uğraşan bir avuç akademisyen olarak yıllardır tarif etmeye, vurgulamaya çalıştığımız birçok unsuru VideA'nın "Dağın Ardında" çalışması o kadar vurucu ve etkileyici bir şekilde yansıtabilmişti ki, bir kez daha bilimin soğuk ve nesnel dilinin ne kadar yetersiz kaldığını gördüm. Bu çalışmada en etkileyici bulduğum nokta şuydu: Videoda gösterilen ana karakterler şiddeti bizzat yaşamış kişiler olmalarına karşın boynu bükük, mağdur olarak değil, son derece yalın, güçlü, etkenlik ve direnç yetisi ve onur sahibi insanlar olarak portre edilmişti. Ne yazık ki konu mültecilik, göç, şiddet olduğunda haksız mağduriyet gözler önüne serilmek istenirken çoğu kez insanlar etkenlikten yoksunmuş gibi gösteriliyor. Bu konuyu örneklendirmek için UNCHR'in internet sitesine bir göz atmak yeterli olacaktır. Ancak Berlin'de gördüğüm bu video tamamen farklıydı ve işte o anda bu videodan bir bölümü Kürt konferansındaki konuşmamda mutlaka göstermem gerektiğine karar verdim. VideA'daki arkadaşlara ulaştım ve toplantıda kısa bir bölümü göstermek için izin aldım. Beni en çok sevindiren panele katılırken kendi konuşmamın yanı sıra videoda hikâyesi anlatılan Ramazan'ı da o salona taşıyabilmek oldu. Hakkâri'den Ankara'ya göç etmek zorunda kalan ve kâğıtçı olarak çalışan Ramazan, videodaki bir sahnede yaşadıklarını anlatıyordu. Kâğıt toplamak için girdiği bir apartman dairesinden çıkarken merdivenlerde 'şık' giyimli apartman sakinleriyle karşılaşılıyor. Kâğıt çuvalıyla yanlarından geçmek isterken, onların aşağılayıcı tepkisiyle karşılaşılıyor. Bu hikâyenin sonunda Ramazan şöyle diyordu: "Önceleri çok utanırdım, kafamı saklardım ki kimse görmesin beni kâğıt toplarken. Ama artık utanmıyorum. Onlar utansın. Bizi bu hale getirenler utansın, sistem utansın!". Bu kısmı göstererek başladım konuşmama ve salondaki pek çok kişi Ramazan'ın anlatımından çok etkilendi. İki günlük konferansta sadece tanınmış ya da ünvan sahibi kişilere 'söz hakkı' verilmişti ancak kısa da olsa bu görüntüler sayesinde hakkında konuştuğumuz insanların bir tanesinin yüzünü görüp sesini duyabildik, söyleyeceklerini dinleyebildik. "Dağın Ardında" belgeselini sonra bir çok uluslararası konferansta göstermeye devam ettim, özellikle 'empati' ve 'saygı' arasındaki farkı vurgulamak amacıyla bu videodan sık sık faydalandım. Onlarca kez izlememe rağmen, her seferinde dokunur bana ve doğrusunu isterseniz, her seferinde utandırır beni, hem kendi adıma hem içinde bulunduğum akademi dünyası adına. Akademisyenler olarak ne yapabildik 10 yıldan beri? İlk yıllarda bu konuyla ilgilenen bir avuç araştırmacıydık, sonra yavaş yavaş daha çok tez ve makale yazıldı, yayınlandı. Hâlâ sorunun boyutuna oranla çok sınırlı sayıda olsalar bile, ilk bu konuyla ilgilenmeye başladığım 1998'den bugüne birtakım önemli çalışmalar gerçekleştirildi. Ben de doktora tezimi bu konuda yazdım, Brezilya'da, ABD'de, İtalya'da, İngiltere'de, Portekiz'de bir çok konferansta Türkiye'deki zorunlu göç konusu hakkında sunumlar yaptım. 2007'de Kürtlerin zorunlu göçü hakkında ABD'de bir üniversitede ders verdim ve bu derste Amerikalı öğrencilerime yine bu videoyu izlettirdim. Ramazan bana 'materyal' verdi, hikâyesini verdi, ama ben ne verebildim Ramazan'a? Bugün, 2012'de, zorunlu göçün yarattığı sorunlar, haksızlıklar, mağduriyetler aynı şekilde devam ediyor, hatta daha da keskinleşiyor. Ve bundan hepimiz sorumluyuz. Konuya ilginin arttığı doğru, kimi olgular önceleri hiç görünmezken birazcık daha görünür oldu, devlet birtakım göstermelik adımlar attı ancak yurdunu, köyünü, evini, hayat düzenlerini kaybeden, şiddete uğrayan, bu sorunlarla yalnız bırakılan insanların hayatları aynı haksız koşullar altında devam ediyor.

Maalesef 2006'daki konuşmamda yaptığım inkârdan idareye geçiş eleştirisi hâlâ geçerliliğini koruyor. Kâğıtçıların, Kürt göçzedelerin yaşam koşulları hâlâ yeterince görünürlüğe kavuşmadığı gibi, şehirlerde linç girişimlerine varan ırkçı saldırılara maruz kalıyorlar. Dağlarda devam eden askerî operasyonlara bir de 2009'dan bu yana Kürtlere yönelik yoğun polis operasyonları eklendi. Bununla birlikte zaten vatandaşlık güvencesinden yoksun yaşayan Kürt göçzedelerin hayat ve mücadele alanları iyice daraltıldı. Toplumun çoğunluğu bunu görmezden gelmekle kalmıyor, bunlara itiraz etmeyerek sessiz bir biçimde destekte bulunuyor ve böylece devlet ile sorumluluğu paylaşıyor. Uludere'de Aralık 2011'de 34 çocuk ve gencin devlet tarafından bombalanarak öldürülmesine sessiz kalan toplumun bu tutumu, 1990'larda bir milyondan fazla insanın tehcir edilmesi sırasında da neden ve nasıl kayıtsız kalılabileceğinin açık bir göstergesi. Hatta bu noktadan yola çıkarak, cumhuriyetin tehcir politikalarının altında yatan Ermeni soykırımının bile nasıl mümkün olabildiğini anlayabiliriz. Devletin şiddeti, ırkçılık ve toplumsal ayrımcılık farklı bağlamlarda farklı yüzlerle karşımıza çıksalar da temelde insan onurunu hiçe saymaları, ezme yöntemleri ile birbirlerine benzerler aslında. Kimbilir Avrupa'da kaçak yaşayan mültecilerin 'sans papier' yani 'kâğıtsızlar' olarak adlandırılması ve Ankara'da Kürt göçzedelerin 'kâğıtçılar' olmaları belki de bu haksızlıkların paralelliklerini tüm çıplaklığıyla gösteren tarihin bir ironisidir.

MART 2006'DA KÜRT KONFERANSINDA YAPILAN SUNUM

Sunuşuma sizlerle bir anekdot paylaşarak başlamak istiyorum. Araştırmam için iki yıl önce Türkiye'de bulunuyordum ve İstanbul'da bir arkadaşımın evinde genç bir kız ile tanışmıştım. Kendisi Edirne'den İstanbul'a çalışmak için gelmiş, bir bankada iş bulmuştu. Bana sohbet sırasında bir kaç kez araştırmamın konusunu sordu, ben de her seferinde zorunlu göç diye cevaplıyordum. En son bana tekrar döndü ve "Özür dilerim ben anlamadım, hep zorunlu göç diyorsunuz ama neyi kast ettiğinizi bilmiyorum" dedi. Ben de kendisine Türkiye'deki çatışma sürecinde, 3000'den fazla yerleşim biriminin boşaltıldığını ve yüz binlerce Kürt köylünün evsiz kalıp mecburen göç ettiklerini anlattım. Kız hem şaşkınlık hem üzüntü içinde dikkatle dinledi ve çok samimi bir biçimde "inanın bütün bunları ilk kez duyuyorum, biz sadece ilçemize gelen şehit cenazelerini biliyoruz" dedi.

Ne yazık ki, kızın bilmemesi pek şaşırtıcı değil, daha çok genel bir durumun sıradan bir örneği. Bugün bu toplantıya gelen herkes zorunlu göç olgusunun farkında olsa bile, Türkiye'nin genelinde hâlâ görülmeyen bir sorun olmaya devam ediyor.

Görmek, görmemek ve görebilmek sadece Türkiye'nin değil, birçok toplumun geçmişini ve bugünü belirleyen unsurlardan olabiliyor; buna karşın, tarihiyle yüzleşen toplumlar daha çok unutmak ve unutmamak ile meşgul. Türkiye'deki görme ve görmemenin birtakım ilginç yansımalarını tespit etmek mümkün: mesela Yeşilçam'daki "kör olma" isteği kanımca göz ardı edilebilecek veya küçümseenecek bir metafor değil. Acı bir olaya dayanamayıp kör olmayı dilemek ve acı dindikten sonra mucize eseri tekrar görebilmek Yeşilçam filmlerinde sıkça rastlanan bir motif - ki siyasette de bu eğilime tanık olmak mümkün. Çocukluğumdan hatırladığım bir filmde, baş aktör sevgilisinin ihanetine dayanamadığı için kendi gözlerini oyarak, görmenin bedelinin görmemekten daha yüksek olduğunu -bize absürd gelen bir biçimde olsa bile- ifade etmişti. Elbette bugün konumuz film değil, zorunlu göç, ancak işte tam bu konuda da görmemek ve görünmezlik, sorunun kritik boyutlarından birini oluşturuyor. Bugünkü sunuşumda devletin on yıl boyunca zorunlu göçün varlığını görmezden geldikten sonra 2002'den beri farklı bir yaklaşım geliştirme çabalarını mercek altına tutmak istiyorum. Hükümet bu konuda önemli adımlar attı ve birazdan hem bu adımları tanıtmak hem bu adımların başarısını sorgulamak istiyorum. Ayrıca bu süreçte aldığı önemli rolden dolayı Avrupa Birliği'nin Türkiye'deki zorunlu göçe bakışını yakından değerlendirmek gerekiyor. Ancak bunları yapmadan önce, söz hakkımı kısa bir süre için bir zorunlu göç mağduruna vermek istiyorum. Ankara'da bulunan VideA adlı sanatçı kolektifinin zorunlu göç konusunda çarpıcı bir çalışması var. Türkiye'deki zorunlu göçün farklı boyutlarını ele alan belgesel niteliğindeki bu çalışmada mağdurların hikâyelerine genişçe yer vererek, onları görünmezlikten çıkarmayı başarmışlar. İsterseniz kısaca hakkında konuştuğumuz insanları görelim ve dinleyelim:

~video gösterim~

Bu anlatımda, zorunlu göçün siyasi, sosyal, psikolojik ve ekonomik boyutlarının iyi bir özetini buluyoruz. Eminim paneldeki arkadaşlarım da alan çalışmalarında buna benzer hikâyelere sıkça rastlamışlardır. En azından Koç Üniversitesi Sosyoloji bölümünde öğretim üyesi olan Deniz Yüksek ile birlikte yürüttüğümüz "Zorunlu Göçün Sosyo-politik Nedenleri ve Sonuçları" adlı araştırmamızda sıkça rastladığımızı söyleyebilirim. İki yıldır süren araştırmamızın ilk sonuçlarını geçenlerde bir dergide yayınladık ve bugün bu çalışmanın birkaç bulgusuna değinmek istiyorum. Bunlardan bir tanesi zorunlu göçün kamusal alanda hâlâ görünmez olmaya devam etmesidir.

İzlediğimiz filmde de mağdurun nasıl sadece çöpçü olarak algılandığını, neden ve nasıl buraya geldiğinin toplum tarafından bilinmemesine isyan ettiğini duyduk. Aslında son yıllarda gazetelerde ve televizyonda zorla göç ettirilen insanların haberlerine sık sık rastlıyoruz, ama zorunlu göç mağdurları olarak değil: onlar daha çok sokak çocukları, selpak satan çocuklar, kapkaççılar, sefalet içinde 8 çocuğuyla bir odada yaşayan aileler, çocuğunu okula göndermeyen anne babalar, genç yaşta fuhuş yapan kızlar vs vs, olarak haber konusu oluyorlar. Bu tür haberlerin sonunda genelde kısa bir cümle ile, bahsedilen kişinin bir kaç yıl önce Mardin'den, Diyarbakır'dan, Varto'dan vs. göç ettiğini öğreniriz. Böylece zorunlu göç yapısal bir sorun değil de bireysel bir talihsizlik olarak gösterilirken aynı zamanda "oradan" gelenlerin bir tehlike ve sorunlu kitle oluşturduğu toplumun belleğine işleniyor. Aslında çok tehlikeli sorunların mevcut olduğu doğru ancak bunun sorumluluğu zorla göç ettirilene mal edilerek göç ettirenlerin sorumluluğu karanlıkta kalıyor. Şüphesiz ki bugün büyük şehirlerde yaşanan ciddi sosyal sorunların altını kazdığımız zaman çoğu kez 'zorunlu göç' olgusu karşınıza çıkacaktır. Sayısı hâlâ kesinleşmemiş 1-2 milyon civarında insanın sadece evlerinden değil, habitatından, günlük yaşam biçimlerinden yoksun kalmaları, kalıcı sosyal sarsıntılara yol açmıştır. Türkiye'deki mevcut sosyal adaletsizlik, zorunlu göç olgusuyla çok daha derin boyutlara ulaşmıştır, öyle ki bugün işsizlik, eğitimsizlik, çocuk işçiliği, fakirlik oranları zorunlu göç mağdurları arasında aşırı yüksek. Bunu daha açık da ifade edebiliriz, zorunlu göç ile birlikte, Kürtlerin önemli bir bölümü sosyal ve ekonomik açıdan Türkiye'nin en alttakilerini (en alt kesimini) temsil ediyor. Ve işte bu yüzden bugünkü Kürt sorununun merkezinde zorunlu göç yer alıyor. (Aslında bu yeni bir durum değil, yıllardan beri gelir düzeyi en düşük olan iller Güneydoğu'dakilerdi ancak eskiden bu bölgesel bir azgelişmişlik olarak açıklanırken, bugün durumun şehirlere taşınması sorunun azgelişmişlik ile değil de doğrudan Kürt sorunu ile ilgili olduğunu gösterebilir.) Kürt meselesini tartışırken her ne kadar siyasal ve kültürel haklar önemliyse de, Kürtlerin sosyal mobilitesi de, yani eğitim yoluyla ve yasal iş sektöründe yer alarak yükselebileme şansı da çok önemlidir. Şimdilik görünen şu ki, zorunlu göç mağdurları için bu sosyal mobilite an azından bir kuşak için engellendi ve eğer acilen güçlü politikalar üretilmezse bu durumun kalıcı olma olasılığı çok yüksektir.

Gelelim üretilen politikalara. Dört yıl öncesine kadar resmî görüş zorunlu göç sorununu görmezden geldi. Mağdurlara yönelik hak arama yolları kısıtlı kalmakla birlikte zorunlu göç sorununun gündeme gelebildiği esas yer Avrupa oldu, özellikle de AİHM. Ayrıca göç sırasında önemli sayıda Kürt, Avrupa'ya ve Ortadoğu'ya mülteci olarak sığındı. Dolayısıyla, devletin sorunun varlığını kabul etme ve sorumluluk alma konusunda gösterdiği direnç nedeniyle, Kürtlerin zorunlu göçü, uluslararası bir sorun, özellikle de bir Avrupa sorunu haline geldi. Bu bağlamda, Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkilerin yoğunlaşma sürecinde, zorunlu göç yavaş yavaş katılım pazarlıklarına ilişkin gündeme oturdu ve zorunlu göç meselesi giderek tartışılmaya başlandı. Burada dönüm noktası 2001'de Türkiye Hükümeti'nin Birleşmiş Milletler Zorunlu Göç Özel Temsilcisi Francis Deng'i davet etmesi olmuştur. Özel temsilci Türkiye'yi daha önce ziyaret etmek istemiş, ama izin verilmemişti. Dolayısıyla Deng'in Mayıs 2002'de gerçekleşen ziyareti, temelde inkâr politikasının sonunu simgeler. Ancak bu, devletin sorunun varlığını kabul ettiği anlamına gelmez. Daha çok artık sorunun dile getirilmesinde aktif rol alarak, sorunu şekillendirmeye katılır. Artık devlet bu meseleyi, uzun süre konu hakkında bilgi almak için tek kaynak olan İHD, Göç-Der, Mazlum-Der ya da Human Rights Watch gibi sivil toplum kuruluşlarına havale etmez. Francis Deng'in ziyaretiyle birlikte, devlet Birleşmiş Milletler kurumlarıyla ve Avrupa Birliği'yle uluslararası bir diyalog kurmayı kabul eder. Bu uluslararası diyalog sürecinde kılavuz metin, Francis Deng'in Türkiye ziyareti sonrasında yayınladığı rapor olmuştur. Rapordaki 10 tavsiye üç ana çağrıyla özetlenebilir: 1) Deng, hükümeti veriler toplamaya ve sorunu çözmeye yönelik bir strateji geliştirmeye çağırmıştır; 2) Türkiye'ye uluslararası aktörler ve yerel sivil toplum kuruluşları ile işbirliğini geliştirme çağrısı yapmıştır; ve 3) zorunlu göç mağdurlarının barış ve güvenlik içinde evlerine dönmeleri önündeki engellerin kaldırılması için bir dizi önlem alınmasını istemiştir. (kayıplar için tazminat, mayınların temizlenmesi, köy koruculuğu sisteminin kaldırılması ve bölgedeki güvenlik güçlerinin rollerinin gözden geçirilmesi bu önlemler arasındadır). Hükümet bu önerilerin bir kısmını dikkate almış ve üç önemli girişimde bulunmuştur: Mayıs 2004'te Hacettepe Üniversitesi'ni ampirik verilerin toplanması için demografik bir çalışma yapmakla görevlendirmiştir. Temmuz 2004'te de "Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanması Hakkında Kanunu" çıkarmış -ben kısaca Tazminat Yasası diyeceğim- ve il merkezlerinde tazmin komisyonları kurmuştur. Ayrıca 2004'ten bu yana hükümet, uluslararası aktörler ve yerel sivil toplum kuruluşları ile birlikte konuyla ilgili birkaç toplantı düzenlemiştir. Hacettepe araştırmasına gelince, ilk sonuçları önümüzdeki ayda yayınlanacağı için henüz bir şey söylemek için erken. Eğer azınlık raporundaki olaylar tekrarlanmazsa, önemli veriler elde edilebilir. Tazminat yasasına gelince, çok önemli gelişmelere yol açtığı kesinleşti. Yasanın akabinde toplam 92 tazmin komisyonu kuruldu ve hükümetin bilgilerine göre bugüne kadar 179 bin başvuru olmuş. Tabii bunlar tamamı zorunlu göç ile ilgili değil, çatışma süresinde yaşanan tüm zararlarla ilgili başvurular yapılıyor. Gerek yasanın içeriği, gerekse uygulaması, birçok eleştiri ve tepki aldı: Bunlardan en sık dile getirilenler yasanın manevi tazminat öngörmemesi, komisyonların 8 üyesinden biri hariç hepsinin kamu görevlilerinden oluşması; hatta komisyonların sekreteriyasının Emniyet görevlilerinden oluşması; personel yetersizliğinden başvuruların çoğuna henüz hiç başlanmaması, keşif ve tespitlerde keyfî davranılması; yine tespit sürecinde belge sorumluluğunun mağdurlarda olması ve tazminat miktarlarında bir standarda varılmaması.

Bu ciddi eleştirilere rağmen yasa ve komisyonlar geçenlerde Avrupa'dan onay aldı: Ocak 2006'da Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi verdiği bir pilot kararla, tazminat komisyonlarının varlığından dolayı Aydın İçyer adlı vatandaşın AİHM'ye yaptığı başvuruyu, iç hukuk yollarını tüketmediğinden dolayı kabul edilir bulmadı. Bu pilot kararla, AİHM bundan sonra köye dönüş ile ilgili başvurulara kapılarını kapatmış oldu. Tazminat komisyonlarına gelen 179 bin başvurudan bugüne kadar sadece 15.800'ünün sonuçlanması ve yukarıdaki eleştiriler, komisyonların etkili bir iç hukuk mekanizması olmasına dair soru işaretleri yaratıyor. Elbette bunun farkındadır ancak yıllardır Türkiye'den gelen başvurular karşısında AİHM'nin kendi iş yükü öncelikli gelmiş ve bu kararla etkili bir biçimde iş yükünü azaltmıştır.

Bu gelişme pek şaşırtıcı değil, daha önce de belirttiğim gibi Türkiye yıllardan beri zorunlu göç sorununu kabul etmediği için mesele hukuki açıdan Avrupa'ya taşınmıştı. AİHM'nin biriken iş yükü karşısında, Avrupa Birliği bu konuda Türkiye'ye iç hukuk mekanizması geliştirmesi için bir süredir baskı yapıyordu. Zaten Tazminat Yasası'nın çıkmasını bu çerçevede değerlendirmek gerekiyor. Avrupa Birliği'ne salt bir demokratikleşme kaynağı olarak bakanlar bu kararla hayal kırıklığına uğramış olabilirler, ancak AB'nin Türkiye'deki zorunlu göç sorununa karşı geliştirdiği tutum analiz edildiğinde bu karar pek şaşırtıcı değil. Sunuşumun başında bahsettiğim makalemizde bu analizi yapmıştık ve AB'nin zorunlu göçte bakışında temel motifi adalet değil, kalkınma ve bölgesel eşitsizlik olduğunu savunmuştuk. Bunu mesela AB Komisyonu tarafından her yıl yayınlanan Türkiye'nin İlerleme Raporu'nda tespit etmek mümkün: 1999'dan itibaren raporları analiz ettiğimizde, zorunlu göçün lineer bir şekilde politik bir sorundan çıkıp sosyo-ekonomik bir sorun olarak sunulduğunu görebiliyoruz. Elbette bölgenin ekonomik kalkınmasının sadece köylere dönmek isteyenler için değil, bütün bölgede yaşayan insanlar için kilit bir faktör olduğu bariz, ancak Avrupa Birliği'nin zorunlu göç konusunda bu perspektife ağırlık vermesini not etmek gerekiyor. Bunun yerine başka bir ağırlık da düşünülebilirdi - iç çatışma ve zorla yerinden edilme yaşayan ülkelerin bazılarında hakikat arama komisyonları, veya hakikat ve barış konseyleri kuruldu. Buna karşı, AB'nin zorunlu göç olgusunu geçici bir sosyo-ekonomik mağduriyet olarak algılaması Türk hükümetinde de yankı buldu ve bu konudaki diyalogun gayet uyumlu gitmesi bununla açıklanabilir. Üçüncü önemli adım olarak bahsettiğim hükümetin uluslararası kurumlar ve STK'lar ile işbirliğini bu çerçevede değerlendirmek gerekiyor. Son dört yılda zorunlu göç sorununun çözümü için "düzenleyici/regülatif bir rejim" in ortaya çıktığını görebiliyoruz: AB, BM, İç ve Dışişleri Bakanlığı temsilcileriyle yapılan görüşmelerin bazılarında DPT, TESEV, yerel STK'lar da katılıyor ve bu toplantılarda zorunlu göç konusundaki gelişmeler ele alınıyor. Buradaki yaklaşım da AB'nin ve Türkiye'nin perspektiflerine dayalı geçici ve bölgesel mağduriyete yoğunlaşıyor ve bu mağduriyetin bitişi köye dönüşle noktalanıyor. Oysa 10 yıllık bir göç süresinden sonra, belki önemli bir kısım şehir merkezlerinde kalmaya devam etmek ister, bu insanların mağduriyetinin nasıl son bulacağına dair ne STK'lar, ne de hükümet çözüm aramakta.

Bütün bu adımları değerlendirirken en büyük eksiklik kanımca şu: Bir yandan hükümet, zorunlu göç konusunda uluslararası kurumlara karşı istekli bir çalışma sergilerken, yurtiçinde aynı çabayı gösterdiğini söyleyemeyiz. Mesela hâlâ resmî olarak kamuoyuna bu sorunun varlığı ve buradaki sorumluluğunu kabul ettiğini dile getirmemiştir. Attığı adımları yurtiçinde toplumdan uzak bırakmıştır ve böylece zorunlu göçün görünmezliği toplumda hâlâ devam ediyor. AB'nin ve Türkiye'nin bu konudaki düzenleyici yaklaşımının, sorun çözmekten daha ziyade bir sorunu yönetmekle ilgili olduğunu söyleyebiliriz. Bu tür düzenleyici yaklaşımlar siyasette gerekli olan pragmatik hamleler olarak yorumlanabilir; ancak zorunlu göçün yarattığı sorunlar o kadar derin ki, pragmatik hamlelerle çözülmesi çok zor. Şimdilik görülen gidişat, bu tür düzenleyici politikalar ile, zorunlu göçün sebepleriyle hesaplaşmadan yarattığı sonuçları idare etmek. Bunu daha açık ifade etmek gerekirse, Kürt meselesinden ayrı tutulan bir zorunlu göç sorununun kalıcı çözüme ulaşması gerçekçi değil.

Sunuşuma görmek ve görmemek ile başlamıştım ve görebilmek ile bitirmek istiyorum. Hükümetin zorunlu göçü artık görmezden gelmemesine rağmen hâlâ görmekte zorlandığını eleştirdik ancak biz, biz görebiliyor muyuz? Son birkaç yıldan beri akademisyenler olarak zorunlu göç veya Kürt meselesiyle ilgilenmeye başladık ancak 1990, 1992, 1994'de neredeydik, biz görüyor muyduk?

DÜĞÜNDE DİRENİŞE, DİRENİŞTEN ÇÖPE

İrfan Aktan

Hakkârî'de bir düğün. Orta yaşlı bir kadın, gelin için aşiret mensuplarının getirdiği takı ve paraları yüksek bir sesle ilan ediyor: "Mustafagillerden bir adet altın şahmeran seti; ocakları sönmesin! Şadigillerden bir adet altın Hint seti; ocakları sönmesin! Damadın babasından bir metre altın zincir; ocakları sönmesin! Kürdî gıysilere uygun altın küpeler; ocakları sönmesin! Gümüş kemer; ocakları sönmesin!" Sonra da gelen kıyafetler ilan ediliyor: "Hint kumaşından eşarp! Orada giymesi için Türkî takım elbise! Orada giymesi için topuklu ayakkabı!"

Eve giderken hemen her gün yolda karşılaştığım ve her karşılaştığımda aynı azarı işittiğim Senar, bir yandan çöplerdeki kâğıtları toplarken bir yandan da "sen yalancı çıktın, hani gelecektin düğünümüze!" diye serzenişte bulunuyor. Dört yıl önce güya onun düğününe konuk olacak, anne-babasıyla Hakkârî'den gelini getirmeye gidecek, sonra da Ankara'daki Türközü semtinde iki gün iki gece halay çekip bunları da "gasteye" yazacaktım. "Bari kardeşimin düğüne gelseydin yahu! Üç çocuğum oldu, yakında onlara da kız bulmak için Hakkârî'dekilere haber salacağım. Sen hâlâ yoksun ortalıkta. Bakma çöpten kâğıt topladığımızı, düğünlerimiz muhteşem oluyor! Oktay'dan kasetleri al, bak nasıl düğünler yaptığımızı!"

Videoya, aynı düğünden başka bir kaset daha takalım. Akşam vakti, gür bıyıklı erkekler, çıplak ampul ışıklarından parıldayan simli fistanlarıyla kadınlar, saçlarını yüzlerine döküp geri atarken karşıda halay çeken erkeklere bakışlar fırlatan genç kızlar, halay başında elindeki "yasak renkli" (yeşil-sarı-kırmızı) fuları sallayarak gerilla şarkıları söyleyen takım elbiseli aile büyüğü... Ardından da havai fişek gösterisi! Çocuklar kaçışıyor, yaşlılar homurdanıp küfürler savuruyor, gösterinin failleri hınzırca gülüp kameramana "yukarıyı çek yukarıyı, görsün herkes bu alayı" diyerek direktif vermeye çabalıyor... Ve ertesi gün, öğlen. Hakkârî'nin ilçe ve köylerden göç alan bir kenar mahallesi. Düğün evinde derin bir hüznün. Halay çekmekten takati kalmayan kadınlar başlarını birbirine dayamış, gözyaşları döküyor. Erkekler güçlü durmaya çalışıp zoraki espriler patlatıyor. Gelini Ankara'ya götürecektir ve muhtemelen bir dosttan ödünç alınma lüks otomobil evin önünde hazır bekliyor. Ve nihayet uğurlama halayı yaşlı kadınların tiz zılgıtları eşliğinde, erkeklerin söylediği ve bir düğün için aslında yadırgatıcı gelen ama yüzyıllık bir şarkıyla çekiliyor: "Hey welat, hey welat / Biçin dijmin bitsinin/ Hey welat şirîn welat/ Şer daveta mêrane/ Şer daveta Kurdane/ Hey welat şirîn welat!" - Hey vatan, hey vatan / Gidip düşmandan alalım/ Hey vatan tatlı vatan/ Savaş erlerin düğünü/ Savaş Kürtlerin düğünü/ Hey vatan tatlı vatan! Lüks otomobil, bu şaşırtıcı derecede radikal ve manidar şarkı eşliğinde gelini son defa Hakkârî sokaklarında dolaştırıyor ve ardından da Ankara'ya doğru hareket ediyor. Gelin, bu "geniş" dünyadan Ankara'ya, daha doğrusu Ankara'da, daraltılmış bir dünyaya doğru yol aldığını bilincinde, hiçkırta hiçkırta ağlıyor, annesi başını yaşlı bir ağaca dayayıp gözyaşı döküyor...

Yaklaşık altı yıldır Hakkârî'nin Ördekli (gerçek adı Kotranis) köyünden kaçıp Ankara'ya sığınan kâğıt toplayıcıların yaşamlarını kameraya kaydeden Oktay İnce, zamanla göçzedelerin düğün kameramanlığını da üstlenmeye başladı. "Madem çektiğin belgesel derdimize derman olmuyor, bari gel de bizim düğünlerimizi kameraya al", demiş kâğıt toplayıcılar. O gün bugündür de Oktay, Ankara'nın kenar semti Türközü'nde davul-zurna sesi duyar duymaz küçük kamerasını çantasına attığı gibi soluğu düğün alayında alıyor. Zamanla Hakkârî'ye de gidip gelmeye başladı Oktay. Bir aşiret kızı, Ankara'ya kaçan Kotranisli eve gelin olunca, o da kalkıp Hakkârî'ye gidiyor ve çifte düğünün ilk yarısını Hakkârî'de çekiyor; gelinle birlikte Ankara'ya gelip çekimlerine devam ediyor. Sonrasında Adana'da, İstanbul'da, Van'da düğünler izledi; köyleri boşaltıldıktan sonra darmaduman olan aşireti bu şekilde bir araya getirdi Oktay.

Geçenlerde, Senar'ın azarlarına dayanamayıp Oktay'dan aldığım bir deste düğün kasetini izlerken aklıma düştü J. C. Scott'ın "Tahakküm ve Direniş Sanatları" kitabı. Çünkü Scott'ın, ezilen grupların karnavalları, şenlikleri, bayram ve seyranlarında egemenlik yapısını tersyüz edişlerine dair tespiti geliyor insanın aklına, düğün kasetlerini izlerken. Ne diyordu Scott: "Karnavalın en ilginç özelliği, bu ritüel alanın dışında sesi boğulan ya da bastırılan bazı şeylerin söylenmesine, bazı toplumsal iktidar biçimlerinin uygulanmasına olanak sağlama biçimidir. Örneğin ortamın anonimliği normal olarak dedikodu yoluyla uygulanan küçük topluluğun toplumsal yaptırımlarının daha açık, tam gelişmiş bir biçim almasına izin verir. Diğer şeylerin yanı sıra karnaval iğneli şarkıların ve azarlayıcı şiirlerin doğrudan saygı duyulmadan insanların ve suçluların yüzüne söylenebildiği halkın gayri resmî mahkeme salonudur."

Scott'a bir paragraf daha ayıralım: "Karnavalın içindeki toplumsal saldırganlığın büyük kısmı hâkim iktidar figürlerine yöneliktir; başka hiçbir neden olmasa bile, bu figürlerin iktidarları nedeniyle başka zamanlarda açık eleştiriye karşı bağışık olmaları bu durumu açıklayabilir. Halkın öfkesini üstüne çeken mahalli ileri gelenler -insafsız tefeciler, küfürbaz askerler, rüşvet yiyen memurlar, açgözlü ya da şehvet düşkünü rahipler- sabık astlarının planlanmış bir karnaval saldırılarının hedefi olabilirler..."

Hakkârî'deki düğünde "radikal" şarkılar söyleyerek halay çekenlere yönelik herhangi bir polis veya jandarma müdahalesi olmamasının "gerekçesi" belki de Scott'ın bu cümlelerinde saklı, kim bilir. Fakat Hakkârî'de daha evvel katıldığım düğünlerde de,

düğün evine zorla (belki de bir genelge uyarınca) bayrak astıran polis veya jandarmanın, düğün şarkılarına müdahil olmadığını biliyorum¹ ama mevzumuz bu olmadığı için, Hakkârili Mikail ve Hamide'nin düğün kasetlerine göz atmaya devam edelim. Hamide nihayet Ankara'ya getiriliyor. Oktay'ın verdiği kasetlerin Ankara bölümü, gece karanlığında yasadışı gösteri yapan grupların korkuyla karışık heyecanını andıran bir atmosferle açılıyor. Hakkârî'deki şaşaa, Ankara'daki fasılda yok. Köyleri boşaltıldıktan sonra varlarını yoklarını satıp aldıkları eski-püskü kamyonetleri, o günün hasadı olan kâğıtlarla beraber halayların çekildiği meydana park eden gençler, Hakkârî'dekinin aksine kızlarla el ele tutuşup terlerini döküyorlar toz-toprağa. "Cergebez" (kadınların erkeklerle halay çekmesi) Ankara'da serbest! Nihayet bir başka kare çarpıyor gözlere: Fistanlı bir genç kız, gelin ve damat için aşiret mensubu kadınların getirdiği takıları ve paraları duyuruyor, tıpkı Hakkârî'deki gibi. Fakat bir farkla: "10 milyon lira Tatar'ın Zahide'sinden, ocağı tütsün! 20 milyon lira Hakkârî'nin Hatice'sinden, ocağı tütsün! 10 milyon lira Şeyhmus'un Kudret'inden, ocağı tütsün! 5 milyon lira Sabri'nin Hanê'sinden, ocağı tütsün!"

Ankara'daki kâğıt toplayıcılarla yaklaşık sekiz yıldır muhtelif zamanlarda görüştüğümünden dolayı biliyorum; Büyükşehir Belediye başkanı Melih Gökçek'in başlarına getirmediği bırakmaması, kâğıt depolarının zabıta zorlamasıyla yakılması, zabıta terörüyle hastanelik edilen gençlerin kanlar içinde evlerine dönmesi bile, gençlerin Hakkârî'ye dönmelerine vesile olmadı. Fakat on yıllık tarihi olan bu göç süreci neticesinde, Hakkârili bir gencin bir Ankaralıyla evlendiğine de tanık olmadık. Türközündeki gettolarında, sadece ve sadece düğün gibi ritüellerde kendi şarkılarını seslendiren ve fistanlarıyla, şarkılarıyla, halaylarıyla arz-ı endam eyleyen Hakkârililer, geri dönmek istemiyorlar ama Ankara'da, Ankaralı kalmak da istemiyorlar! Eskiye olağanüstü bir özlem varken, geçmişten olağanüstü bir korku da duyuluyor. Mikail ve Hamide'nin düğününde, hediyeleri ilan eden genç kız defalarca yaşlı kadınlarca uyarılıyor: "hediyeyi söylerken 'ocağı tütsün' desene kız!" Ritüeller bir şekilde sürdürülmeye çalışılırken, yine aynı düğünde "cergebez" yapılıyor, Hakkârî'deki düğünde tek tük de olsa görünen başörtülü kızların ise esamisi okunmuyor Ankara'daki fasılda. Dolayısıyla o bildik sosyolojik analiz, yani köyde başörtüsü takmayıp "ele" gelen kadınların kapanması diye bir genelleme geçersiz kalıyor. Çünkü onların düğünlerini izlemeye gelen "Türkler", onların da "çağdaş ve modern" olduklarını görmeli! Fakat Hakkârî'deki düğündeki şaşaa ve gösteriş, Ankara'dakinde zinhar yok. Ne havai fişek, ne altın gerdanlıklar ne de Hint kumaşları: "10 lira, Muhsingillerden, ocağı tütsün!" "Siyasi" şarkılar ise neredeyse hiç söylenmiyor. "Serok" yok, "gerilla" yok, "düşman" yok, "Kürdistan" ise "gülistan" olarak telaffuz ediliyor şarkılarda². Saatlerce hep aynı tempoda giden halay, yavaşlığın, hıza ve belki de göçle beraber gelen "kültür kaybına" direnişin simgesi adeta.

En başta söylemem gerekenle bağlayayım: Göçün başladığı yerle bittiği yer arasında artık tahmin edilemeyecek raddede fark var. Kalanlar, "oradaki" halin bir savaş, "vatanı kurtarma", teyakkuz hali olduğunu zannederek yolluyor gelini. Köylerini boşaltanlarla karşı karşıya gelme mekânı olarak tahayyül ediyorlar Ankara'yı. Fakat "gelenler", "buraya" yerleşenler, artık o "vatan" konusunda "kalanlarla" aynı hissiyat içinde görünmüyorlar. Gelenlerin tek direniş noktası, kültürel ritüelleri sürdürme yönünde. Bu da bir tek düğünler vesilesiyle oluyor. Sonrasında herkes, ertesi gün çöpten kâğıt toplayacağını biliyor. Hakkârî'deki aşiret yapısı ve yüzyıllardır süregelen "yoksulluğunu belli etmeme" geleneği ise Ankara'da tamamen berhava olmuş durumda. Çünkü "Şahin'in Leyla'sından 5 milyon lira, ocağı tütsün!" cümleleri Ankara'daki düğün faslında o kadar tekrar ediyor ki... Hâsılıkelâm, Hakkârî'nin kenar mahallesindeki şaşaalı bir düğünden "direnişe" yollanan gelin, Ankara'da çöpe giden kocasıyla buluşup iki gün de burada halay çektikten sonra, çöplerdeki yaşamla karşılaşmanın hüznünü ne kadar ağır yaşıyorsa, Ankara'dakiler de bir o kadar seyrelterek geçiştirmeye çalışıyorlar acılarını. Tıpkı İstanbul'a geldikten sonra çiğköfte satmaya başlayan ve eski marabalarıyla karşılaşınca hafif kırıtıp yoluna devam eden Züğürt Ağa gibi, biraz utangaç, biraz kayıtsız, biraz geçmişini unutmaya çabalayan, birazcık da geleceğe bakmaya çalışan...

Birikim Dergisi, Ocak 2007

1. 21 Ekim'de PKK militanlarının Yüksekova'nın Dağlıca mıntkasında askerlere yönelik saldırısından çok kısa süre sonra Mersin'deki bir düğüne kar maskeli polisler müdahale etti. Şevket Sümerler Mahallesi'nde Şirnaklı ailenin düğüne yapılan müdahalenin tanıklarından biri olayı şöyle anlatmıştı: "Saat 17:00 sıralarında düğünümüz başladı. Bir süre sonra polisler Kürtçe şarkı söylenmesini hazmedemeyerek özel hareket timleri ile çevik kuvvet polisleri panzerlerle düğünü bastı. Havaya yüzlerce mermi sıkarken, halaydakiler kendilerini yere attı. Büyük bir arbeye yaşandı. O esnada polisler, 'Teröristler, bölücüler, vatan hainleri' diye bağırıp düğündekilere cop ve kalaslarla vurmaya başladı. Karakolda hakaret ettiler. Düğünü basma gerekçeleri olarak Kürtçe şarkı söylendiği ve sarı, kırmızı, yeşil renklerin açıldığını söylediler."

2. Hakkârililer, Ankara'da daha "çekingen" davranıyor bu konuda ama Adana'daki düğün kasetlerinde çok daha radikal tezahüratlar dikkat çekiyor. Bunu da Adana'da bulunan ve başka şehirlerden göç ettirilen Kürtlerin fazlalığına, bu niceliğin verdiği özgüvene bağlamak mümkün. Ankaralı Hakkârililer daha "uzlaşmacyken", Kürt nüfusunun fazla olduğu Adana'da, Mersin'de aynı "uyumu" görmek mümkün değil.

BİZİ FİL SANIYORLAR (Söyleşi)

İrfan Aktan

-Ördekli köyünden ne zaman ayrıldın?

Mehmet Karaman: 1988'de Adana'ya gittik. Fakirlik yüzünden. PKK yeni çıkmıştı, kimse kimseyi öldürmüyordu daha. Adana'da 1992'ye kadar kaldık, köye döndük. Köyde 1994'e kadar kaldık, iki yıl. Sonra çatışmalar başladı, bir sürü köylümüz öldürüldü. Biz de tekrar Adana'ya...

-En başta niye Adana'yı tercih etmiştiniz?

Herkes Adana'dan bahsediyordu, babamın aklına yatmış, bir ayda her şeyi sattı. Ben daha yedi yaşındaydım. Dört kardeşlik, kızkardeşim ve bir erkek kardeşim Adana'da öldü. Biri baraj suyunda boğuldu, yüzerken. Kızkardeşim de hastalandı, öldü. Sonra Adana'da iki kardeşim doğdu, eşitlendik tekrar.

-Adana'dan neden döndünüz?

Adana'da gittiğimiz Dağlıoğlu Karasu mahallesi o zaman hep tarlaydı, ev yoktu, sefalet vardı. O yüzden dedik ki, en iyisi köye dönmek. Ne bir iş biliyorduk, ne dil. Tarlalarda çalıştırıyorlardı bizi, gâvurmuşuz gibi davranıyorlardı. Affedersin, hayvan gibi çalıştırıyorlardı geceyarısına kadar tarlada, traktörün ışığında... Bir de, köylerde ne kadar olay yaşanıyorsa, orada da o kadar siyasî olay yaşanıyordu. 1993'te bizim mahallede, yanibaşımızda iki kişiyi öldürdü özel timler. O zamanlar Kürtçe düğün yasaktı. Biz diyorduk ki, madem bizim düğünümüz, müziğimiz de Kürtçe olsun. Gelip düğündeki müzik cihazlarını parçalıyorlardı. Bazen olay çıkıyordu, karışık işler orada. O zaman daha Kürtçe yoktu ya, sadece zaferi işaret yapıldı. Onun için de insanlara ateş edildiği oluyordu, eylemlerde. Uzatmayayım, köye döndük. Ama kısa bir süre sonra tekrar köyden ayrılıp Adana'ya dönmek zorunda kaldık. Çünkü köyümüzü komple boşalttılar '94'te. Köydeki bir çatışmada altı asker, üç-dört korucu öldürüldü. Bunun üzerine bizim köye "kalkın gidin" dediler. Zaten korucu olsan Apocular rahat bırakmıyordu, korucu olmazsan devlet köyden kovuyordu. Ne yapacağımızı bilmez olduk. Bir olay olduğunda, bütün gençleri gözaltına alıp götürüyor, dövüyorlardı. O zaman daha çocuk olduğum için bana bir şey yapmazlardı. Herkes Apoculardan çok korkardı. Kimse de ekmek vermezdi kolay kolay. Bazıları destek vermiş olabilir, ama vermeyenler çoğunlukta. İnsanlar zamanla sevmeye başladılar onları.

-Köydeki çatışma nasıl oldu?

Apocular birkaç gün önceden anons ettiler, "çarşamba günü gelip karakolu kaldıracamız, çatışma yapacağız" dediler. Karakol vardı bizim köyde, yoksa bizim köye gelmezlerdi.

-Nasıl anons yaptılar?

Telsizle, koruculara ve askerlere söylediler. Yani herkes biliyordu çatışma olacağını. Çarşamba günü altı asker ve iki-üç korucuyu öldürüp gittiler. Üç gün sonra tekrar çatışma çıktı. Apocular kaçmıyorlardı. En sonunda helikopter taradı bunları, Nebirnav ovasında çembere aldılar, otuz-kırk Apocu öldürüldü. Van'dan, Hakkâri'den, her yerden asker geldi bunlara karşı... Daha sonra Apocular geldiler, Üçdoğan köyündeki karakolu yerle bir ettiler. Onlarca asker öldü. Tüm bunların ortasında biz köylüler kalıyorduk. Sonra bizim köydeki karakol kalktı. Çünkü dediler ki, köylüler bize sahip çıkmıyor. Bizim köyün yukarısında Şimonis köyüne gitti karakol. Orada da üç gün duramadı. Ama şu anda tekrar Şimonis'te karakol var... Çatışmaların olduğu sırada gelip köyleri yakmaya başladılar. Sonra da katırları, atları topladılar, hepsini tarayıp öldürdüler. Bazı atlar yaralı olarak kaçmışlardı. Dediler ki, Apocular gelip atları çalıştıracasına, ölsünler daha iyi. Köylüler kalkıp dünyaya dağıldılar. Şimdi de Sadullah ağanın oğulları toprağımızı kiraya vermişler, 50 milyara, Vanlılara. Biz yıllar önce köy için kavga etmiştik, köyü onlardan almıştık. Şimdi de onlardan biri gelmiş, "benim babam bu köyün sahibiydi, kiraya veriyorum" diyor. Biz de buradayız, elimiz oraya kadar uzanmıyor, bir şey yapamıyoruz.

-Köylüleriniz nereye gitti?

İstanbul'a, Adana'ya, Mersin'e, Van'a, Hakkâri'ye, ama en çok da Ankara'ya göç ettiler. Burada gördüğün bütün kâğıtçılar Ördekli'dendir. Ördekli öyle küçük bir köy değildi. Dağ başında olmasa belde bile olabilirdi, o kadar kalabalık. Dedim ya, biz ilk önce Ankara'ya değil, Adana'ya, eski mahallemize göç ettik. Beş-on yıl orada kaldık, kendimize kötü de olsa bir gecekondu yaptık. Bakma böyle pislik içinde olduğuma, ben çok iyi bir yufkacıydım. (gülüyor) Sonra tekrar olaylar çıktı Adana'da. Bir de her çeşit insan vardı. Nedensiz olarak insan öldürmeleri oluyordu. Sabah uyanıyordun, bir de bakıyordun ki sokakta

bir cenaze... Kimse kimin öldürdüğünü bilmiyordu, ama Kürtler öldürülüyordu. Bizim mahallenin yüzde yetmiş Kürt zaten. Yürüyüşler, olaylar oluyordu. İnsanlar işsizdi, açtı. Gençler kabadayılığa, psikopatlığa vurdu işi. Babam da dedi ki, çocuklarım yeni yetişiyor, onlar böyle olmasın. Topladı bizi, Ankara'ya getirdi. Ama ben oradan İstanbul'a gittim, iki yıl ütücülük yaptım. Çünkü Ankara'da da iş yoktu, güç yoktu. Babam çalışmıyordu zaten, yük bana biniyordu. İstanbul'da çalışıp bizimkilere para gönderiyordum.

-Kaç yaşındasın?

25 yaşındayım. Bir yeğenim vardı İstanbul'da. Dedi ki, gel sana iş buldum. Onun yanına gittim ben de.

-Ne kadar maaş alıyordun?

35 milyon. Yıl 1998. Sanıyorsun ki, iş yapmaya gidince İstanbul'a, trilyoner olunuyor. Orada da tarladaki kadar zordu iş, ama aldığım para 35 milyondur. İstanbul'da geçim çok zordur. Güngören'de bir evde yaşıyorduk, on kişi. Bir mağazanın altıydı, kocaman bir yerd. Ayda bir, beş-on milyonu bizimkilere yolluyordum. Geri kalanıyla da idare etmeye çalışıyordum. Baktım olmuyor, Ankara'ya döndüm. Ankara'daki köylülerimiz dediler ki, gel yanımızda çalış. Bir-iki yıl da onların yanında çalıştım. Kâğıt toplayıp onlara satıyordum. Sonra da artık kendim toplayıp fabrikaya kendim satmaya başladım. İki kardeş çalışıyoruz, diğer ikisi okula gidiyor. Babam çalışmıyor artık, beli ağrıdığı için. Anlayacağın, o da berduş oldu. (gülüyor)

-Kâğıt toplayıcılık nasıl bir iş?

İlk günlerde ister istemez utanıyorsun. Eskiden bu işi yapanları gördüğümde, "asla bu hale düşmem" diyordum. Anladım ki, büyük konuşmamak gerekiyor. İlk aylarda, gelip geçen bütün insanların bana baktığını, mikropmuşum gibi davrandığını sanıyordum. Tabii kimse sana bakmıyor aslında, sen öyle sanıyorsun. Başını eğerek dolaşıyorsun sokakta, mahallede. Ama bazen de insanlar gerçekten "ay, şuna bak!" diyordu. Yani seni küçük görüyordu. İlk yıllarda, '99'da, 2000'de gelip bizimle kavga edenler oluyordu. "Siz PKK'lısınız, teröristsiniz" diyorlardı. On kişi bir kişiye saldıyordu. Onlar bizi fil sanıyorlardı. Hani doğudan gelmişsin ya, sanıyor ki her Kürt terörist, her terörist de bir fil gibi. Bir sefer de zabıta geldi, bana saldırdı. Üç kişi kolumdan, iki kişi ayaklarımdan, biri de boynumdan yakaladı beni. (gülüyor) Yanımda kâğıtları bağlamak için ipleri kestiğim meyve bıçağı vardı. Biri bağırıyordu: "Dikkatli ol, bıçağı var!" (gülüyor) Sanki meyve bıçağımız roketatarmış gibi... Gülüyorsun ama, zoruna da gidiyor. Şimdi de gelip "ne sıkıntınız var ki" diyorlar. Sen de gel çöpe, göreyim ne sıkıntın olduğunu. Bizim en büyük sıkıntımız zabıta'dır şu anda. Millet bize artık kötülük yapmıyor. Hatta iyilik yapıyor, gelip kâğıt veriyor. Bazı insanlar evlerinde topluyor, sen geçince de "gel al" diyor. Kardeşim sabah dokuzda çıkıp akşam onda dönüyor, ben biraz daha geç çıkıp biraz daha geç dönüyorum.

-İki yıl önce zabıta gelip ardiyelerinizi kaldırmıştı. Bu yıl tekrar gelip ardiyeleri kaldıracıklarını söylemişler...

Evet, iki yıl önceki davamız şimdi de sürüyor. Melih Gökçek'in genel sekreteri gelmişti o zaman yanımıza, seçimden önceydi. Dedi ki, eğer bizim adayımız kazanırsa, kâğıtlarınızı toplamanız için size güzel yer vereceğiz. Biz de "tamamdır, veririz oyları" dedik. Ama sen herkesin içini bilemezsin ki. Adam kazanamayınca, Çevik Kuvvet geldi ertesi gün. Hâlbuki aynı adam iki sefer de bizim için otobüs tutmuş, bizi o şelalelerin, yeşilliklerin olduğu parka (Dikmen Vadisi) götürmüştü... Neyse, polisler dedi ki, hemen burayı terk edin. Bize saldırdılar, biz de sinirlendik, kâğıtlarımızı yakmaya başladık. Sanırdın ki bir orman yanmış. İnsanlar ağlıyor, kâğıtlar yanıyordu. Dedik kâğıtlar devlete gideceğine yakarız daha iyi. Şimdi de bizden 20 kişiye ceza gelmiş, devletin malına zarar vermekten. Çünkü bize saldırdıklarında, bazıları da dozerleri, kamyonları taşıladı. Olaydan iki hafta önce bir akrabamız gelmişti buraya, iki kolu kırık. Onu bile mahkemeye çıkardılar, üstüne de ceza yazdılar.

-Ne kadar ceza verdiler size?

Daha kesinleşmedi, ama 45 milyar istiyorlar yirmi kişiden. Onun hesabını da kendi işçilerinin saatine göre yaptılar! Üstelik her saati beş milyondan hesaplamışlar. Yani diyorlar ki, benim şu kadar işçim gelmiş, şu kadar saat sizin kâğıtlarınızla uğraşmış, onun parası da bu eder. Diyor ki, işçilerim şu kadar su harcamış, şu kadar yemek yemiş... Adam benim sefaletime bakıp dönerini yemiş, şimdi onun parasını da ben ödeyeceğim. Benim kâğıtlarım yanmış, o söndürüyor diye ben para ödeyeceğim!

-Seçimlerden sonra Çankaya Belediye Başkanı Muzaffer Eryılmaz da sizinle bir toplantı yapmıştı. O ne dedi?

O bize sahip çıktı, Allah için. O geldikten sonra bize pek dokunmadılar. Arada bir yakalıyorlar ama, genellikle dayak filan olmuyor. Muzaffer Eryılmaz dedi ki, benim bölgede çalışın, ama temiz çalışın. Yani kendinizi koruyun, eldiven kullanın, çocukları işe götürmeyin... Geçen gün de bizi Kolej'deki yerlerine, toplantıya çağırdılar, gittik. Kendi yoktu, bir müdürü dedi ki, "ben Kızılay, Çankaya gibi yerleri ihaleye vermişim". Dedi ki, "Ekber bana ayda şu kadar para verecek, ister kâğıtlarınızı verin, ister vermeyin. Ama Ekber'e satmazsanız, işiniz bitti".

-Ekber kim?

Kâğıt fabrikası Simat'ın sahibi. Dedi ki, pet şişeyi ayrı, kâğıdı ayrı, naylonu ayrı poşete koyup Ekber'e satacaksınız. Kendi de diyordu, Almanya'da mı, İtalya'da mı ne, bu düzen yürürlüğe girene kadar, aradan otuz sene geçmiş, ama siz hemen bunu yapacaksınız, biz de millete "artık çöpler böyle toplanıyor" diyeceğiz... Ama biz kabul etmedik. Özgür çalışmak istiyoruz. Zaten düşmüşüz çöplerin içine, bir de emir altında mı çalışalım? Özgürlük olmasa biz bu işi yapar mıyız hiç! Hangi insan yapar ki? Ekber'e zorla vereceğime, gider aç kalırım daha iyi.

-Bütün kâğıt toplayıcılar Türközü Semtinde mi yaşıyor?

Bütün Hakkâri kâğıtçılar burada yaşıyor. Aynı köyden veya komşu köydeniz. Köyü boşaltılan herkes atlayıp buraya gelmiş. Biz birbirimizi tanımasak da, babalarımız birbirini tanıyor. Buradaki nüfusumuz iki binden fazladır. İlk geldiğimizde 10-15 kişiydik. Hatta biz o zaman oy kullandığımızda, getirip oylarımızı kapımıza attılar.

-Nasıl yani?

(gülüyor) Beş kişiydik topu topu, oylarımızı HADEP'e verince sandıktan belli oldu. Sabahleyin getirip kapımızın önüne atmışlar. Ama şimdi sayımız çok olduğu için kimse pek karışmıyor bize. İlk geldiğimizde, nasıl ki birinin evine giderken utanırsın, sana küfretse bile sesini çıkarmazsın, biz öyleydik. Resmen zavallıydık. Ama şimdi onlar bizden korkuyor.

-Kavga çıkıyor mu mahallede?

Bize pek bulaşmıyorlar. Çünkü biz birliğiz, onlar değil. Bir ara ben onlarla kavga ettim.

-Onlar dediğin kim?

Mahalledekiler işte. Ülkücü müydü ne? Ben kâğıt arabasıyla geçmeye çalışıyordum, adam yol vermiyordu. Üstelik benim bahçemde! Bir sefer postaneye gittim, para yatırmaya. Oradaki kadın dedi ki, "iyi ki oradan kaldırdılar sizi, insan yanınızdan geçemiyordu". Yanında bir kadın vardı, "yazıktır kız, öyle deme" dedi. Ben de "sen çok mu temizsin" dedim, çıktım. Bazıları da bizi seviyordu Allah için. Çankırlı yaşlı bir kadın vardı, yemek veriyordu, su veriyordu, her tür yardımı yapıyordu bize. Böyleleri de var yani.

-Postaneye niçin para yatırırıyorsun?

Van'daki dayıma yolluyorum. Onun köyü de yakıldı. Çocukların ortasına bir havan topu attılar, allahtan isabet etmedi... Şimdi kasaphanede çalışıyor, ama aldığı para yetmiyor. Bazen bir-iki kuruş gönderiyorum ona. Tek başına 12 nüfusa bakıyor, ayda da 300 milyon para alıyor.

-Van'dakilerin köye dönmeye niyetleri var mı?

Olmaz mı? Ama bir iş imkânı ver, yerleşene kadar biraz un ver, kerpiç ver ki ev yapsın, sac ver ki çatı yapsın. Gitsem, yakılmış, yıkılmış köyde ne yapacağım ki! Diyorlar ki, başımıza bela oldunuz burada. Ben kendi isteğimle mi senin memleketine gelmişim? Sen beni köyümden kovmuşsun, sonra da başımıza bela oldunuz diyorsun. Asıl sen bizim başımıza bela olmuşsun. Eski düzenimi verin, seve seve dönerim. Burada ne işim var? Bu mahalle bizim köyden bin beter. Köyde hiç değilse yeşillik, temiz hava, temiz su vardı. Çöpün içinde ne şehri olacak ki? 30 milyon elektrik parası veriyorum. Geçen gün 60 milyon su parası gelmiş. Ev kirası 150 milyon. Tüm bunları, kilosu 80 bin lira olan kâğıtla yapmaya çalışıyorum. Bir ton karton 10 milyon yapmıyor. Çalış çalış, aç kal. Günde on saat dolaşyoruz. Bazılarının sabit yeri vardır, kâğıtlarını oradan toplar. Ona kimse karışmaz, ama yeri belli olmayan kâğıtçılar geceyarısına kadar dolaşmak zorundadır. Gerçi benim de bir tane yerim var, ama hep orada durmuyorum.

-Nerede yerin?

Kızılay'da. Eskiden Çingenerler geliyordu, hep dağıtıyorlardı çöpleri. Zabıtalardan dedi ki, eğer o Çingenerleri oradan kovarsan, yerlerini sana veririm. Ekmek parası, ne yapalım? Ben de Çingenerlerle mücadeleye girdim. Bir ay sürekli kavga ettik. Bir gün bütün çantalarını kaptığım gibi çöp arabasına attım. Beni öldürteceklerini söylediler. Ama ben kimseden korkmam. Çünkü ben de öyle ortamdan yetiştim. Adana'da ne pislikler gördüm, buradakilerden mi korkacağım! Baktım ekmekten gidecek, ben onları kovmazsam onlar beni kovacak, saldırdım. Onlar nasıl olsa selpak satar, dilenir, karınlarını doyururlar. Ama ben aç kalırım.

-Sen selpak satmaz mısın, dilenemez misin?

Yok abi, açlıktan ölürüm ama dilenmem. Selpak da satamam bu cüsseyle. Öyle şeyler sorma bize, biz dilenmeyiz. "Allah rızası için bir sadaka!" Başka bir insan olmalıyım ki bunu söyleyebileyim.

-Evli misin?

Evet. Evde dokuz kişiyiz. İki çocuğum var, dört kardeşiz biz, annem, babam ve hanımım. Kardeşlerimden biri okulda biraz kabadayılık yapıyor. Hocalarına, arkadaşlarına karşı çıkıyor. Okumak istemiyor, kaçıyor. Adana'da üçe gidiyordu, buraya gelince iki yıl ara verdi. Ara verince hemen değişti, başka bir insan olup çıktı.

-Düğünü nerede yaptınız?

Hanımım zaten köylüm. Onun ailesi de burada yaşıyor. Düğünü de burada yaptık.

-Yabancılarla kız alıp veriyor musunuz?

Yok, öyle şeyler olmuyor. Kızını versen bile, adam iyi bakar mı, bakmaz mı, güvenemezsin ki. Burada insanlar çabuk boşanıyor çünkü. Biz de onlardan hiç kız istemiyoruz. Gerçi burada bir adam kızını bana vermek istedi. Üstüne ev de veriyordu. Kızın kendisi istiyordu beni, ama ben istemedim.

-Neden?

Ben ailemi bırakamam, başkasına güvenemem. Evlensek, ikinci gün "ayrı eve taşınalım, annenden, babandan sıkıldım" diyebilir. Onlar bize ayak uyduramaz, biz de onlara.

-Ardiyeniz tekrar kaldırılsa ne yapmayı düşünüyorsunuz?

Başka çareye bakacağız. Ya hırsız oluruz ya da dağa çıkarız. Niye bizimle uğraştıklarını anlamıyoruz. Acaba birlik olduğumuz için bizi dağıtmak mı istiyorlar? Yoksa Kürt olduğumuz için mi bize gıcık oluyorlar? Anlamadık ki. Biz sürekli düzen kuruyoruz, onlar sürekli bozuyor. Adam gelip yerimi yakıyor, sonra da döner yiyor. O dönerin parasını bile mahkeme benden istiyor. Köye de dönemiyoruz. Geçen gün Bingöl'de öldürülen bir polisin cenazesini getirdiler, kapı komşumuz. Bazıları da çıkıp "bütün Kürtler aynıdır" diyor. Bingöl'de polisin öldürülmesinden de bizi suçlu gösteriyorlar.

-Köyünüz boşaltıldıktan sonra, oraya hiç gittin mi?

Yok, babam ilk defa geçen sene gitti. Dedi ki, "o güzel köy, artık bir çöl". Yani bizi buradan da kovsalar, köye gidemeyiz artık. Ben sigortalı bir iş bulsam, artık hiçbir şeyi takmam. Ama hem bu sefalettesin, hem de toprağın gidiyor, insanın zoruna gidiyor. Burada ne geleceğin belli, ne gideceğin. Bir gün çalışmazsan, aç kalıyorsun. Hastalandın, bil ki açsın. Aile düzenin bozuluyor mesela. Kardeşim bir gün gelmedi eve. Gittik, karakolda aradık, Kızılay'da aradık, İstanbul'daki, Hakkâri'deki, Van'daki tanıdıklara sorduk. Ortalıkta yok çocuk. Dedik kesin biri öldürüp bir kuyuya atmıştır. İki ay sonra eve döndü. "Nerdeydin" dedik. "Hapiste." Polise bıçak çektiği için karakola götürmüşler, oradan da hapse. Sonra öğrendik ki, kaybolduğunu söylediğimiz, fotoğraflarını bile verdiğimiz karakol onu tutuklamış. Annem gidip fala baktırmıştı, "oğlunu alıp toprağın altına koymuşlar" demişti falcı. Annemin ciğeri parçalandı. Burada kimse senin acını önemsemiyor ki.

Express Dergisi, Nisan 2006

KATI ATIK MADDE TOPLAYICILARI VE ÖRGÜTLENME DENEYİMLERİ

Betül Altuntaş

Bu yazı, beş seneyi aşkın bir süre üzerinde çalıştığım ve son iki senesinin de yoğun olarak örgütleyici bir çalışma içerisinde geçtiği 'Katı Atık Toplama Sektörü' hakkında, Ankara örneğinde sektöre ve çalışanlarına ilişkin bir bilgi ve deneyim paylaşımını içermektedir. Yazıya temel olan veriler 2005 ve 2006 yıllarında Ankara'da sokak toplayıcılarıyla yapılan niteliksel araştırmaya dayanmaktadır. Onlarca toplayıcı ile yüz yüze görüşmeler yapılmış, çöp mahallelerinde (Türközü, Altındağ- Hamamönü, İskitler, Yahyalar) depolarda ve sokakta, çoğu kez çalışma esnasında toplayıcılarla görüşülmüştür. Günün belirli zamanları görüşmeler için planlanmıştır. Örneğin, çöp depolarında görüşülecek ise katı atığı toplamaya çıkmadan önceki saatler (16.00'dan önce), toplama esnasında yapılacak görüşmeler için ise akşam ve gecenin ilerleyen saatleri tercih edilmiş ve katılımcı gözlem tekniği kullanılmıştır. Toplayıcılardan 40 kişi ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Ayrıca depo sahibi olan toplayıcılar ve presçilerle de görüşülerek sektör ve çalışanlarının durumu her düzeyde değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Yanı sıra ev ziyaretlerinde düğün ve taziye gibi önemli sosyal ve kültürel ortamlarda, mitinglerde, eylemlerde, nasıl bir örgütlenme fikrinin yoğun olarak tartışıldığı grup toplantılarında toplayıcılarla sık sık bir araya gelinerek onlardan doğru mesele okunmaya, talepler netleştirilmeye, mücadele perspektifi belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmalarda yoğun bir empati duygusu hâkim olmuş, kurulan güven ilişkisi 'bir araya gelme' dinamiğini güçlendirmiştir. Demokratik kitle örgütleri ve sendikalar ile işbirliğine geçilmesi ise sorunun tartışılma zeminini genişletmiştir. Bu çalışmayı belki de diğerlerinden farklılaştıran, meseleye içerden bakma gayretinin yoğun olarak hissedilmesi, 'bir şey yapılmalı' çabasının 'bir şey yapılabilir' arzusu ile hayata geçirilmeye çalışılmasıdır.

Görüşmeler ile sektördeki güce dayalı ağ ilişkileri, Ankara'daki belli başlı çöp mahalleleri, bu mahalleleri yaşama ve çalışma alanı olarak kullanan toplayıcıların benzeyen ve farklılaşan özellikleri, toplayıcıların sosyo-kültürel arka planları, çalışma koşulları, kente eklenme ya da dışlanma biçimleri, siyasal duruşları, polis, zabıta, belediye ile yaşanan sorunlar belirlenmeye çalışılmış, toplayıcıların sektörün işleyişine ve örgütlenmeye ilişkin değerlendirmeleri ele alınmıştır.

Bu çalışma, çöplerden atık madde toplamanın yoksulluğun en yakıcı boyutlarıyla baş etme biçimlerinden birisi olduğunu kabul etmektedir. Ancak bu tartışmaların ardında dev bir sektörün olduğunu, homojen olmayan bu grup içinde, toplayıcılık işine başlama dinamiklerinin, etnik yapılarının, siyasal kavrayışlarının, örgütlenme konusundaki düşüncelerinin de onların işçileşme sürecinde önemli değişkenler olduğunu iddia etmektedir. Kaldı ki sözü edilen bu grubun kendilerini 'Atık Kâğıt İşçileri', 'Ankara Katı Atık Madde İşçileri' olarak tanımlamalarının da bu kimlikleşmenin yönelimini göstermesi bakımından önemli olduğu düşünülmektedir.

Türkiye'de toplayıcıların sayılarına dair istatistikî bir araştırma bulgusu olmamakla beraber yaklaşık 200 bin katı atık toplayıcısı olduğu tahmin edilmektedir. Bir toplayıcının günde yaklaşık olarak 250 - 300 kg geri dönüşümü mümkün atık topladığı düşünüldüğünde günde yaklaşık 50 bin ton atığın geri dönüşümü sağlanmaktadır. Örneğin, atık kağıdın 2000 yılında geri dönüşüm oranı % 36'dır.

Atık maddenin geri dönüşümüne ilişkin emek süreçlerinde formel alanla enformel alanın iç içe geçip bütünleştiği görülmektedir. Sektör, çeşitli illerden metropollere gelen yığınların yaşama tutunma giderek de kalıcı bir çalışma ve yaşama alanına dönüşürken aynı zamanda istihdam olanaklarının kriz ve yeniden yapılanma sürecinde alabildiğine daralması sonucunda daha önce KOBİ'lerde çalışabilenlerin de artık iş bulamamaktan kaynaklı, önce bir süreliğine, giderek de sürekli sığındığı bir alan haline gelmiştir.

Atık madde dönüşüm sürecinin yalnızca atık madde toplayıcılarıyla sınırlı olmadığını, farklı aşamalardan geçen dev bir sektör olduğunu söylemek mümkün. Bu sektörel döngünün ilk aşamasını ağırlıklı çocuk, genç ve yetişkin erkeklerce gerçekleştirilen çöpten atık maddelerin toplanması işlemi oluşturmaktadır. Bu maddeler, karton, beyaz kâğıt, metal, plastik, cam ve demirdir. İkinci aşamada toplayıcılar tarafından el arabalarıyla toplanan kâğıt ve diğer ürünlerin genellikle sokak aralarında bulunan depolara satılma aşamasıdır. İrili ufaklı çok sayıda depo aynı zamanda yüzlerce toplayıcı barındıran yaşam alanlarıdır. Üçüncü aşama depolardan kamyonlarla ana depoya gelen atık maddelerin preslenmesi aşamasıdır.

Dördüncü aşamada maddeler 700 kg-1000 kg'lık balyalar haline getirilmekte, her türlü sosyal güvenceden uzak depo çalışanları da sektörün bir uzantısı durumuna gelmektedirler. Beşinci aşamada balyalanan ürünler fabrikalarda yeniden ayrıştırılmaktadır. Örneğin, Ankara'da atık kâğıt alt sektöründe Dönkasan- MOPAK, OlmukSA, Eren gibi fabrikaların aktif olduklarını söyleyebiliriz. Bu aşama enformel alanla formel alanın buluştuğu son duraktır. Altıncı aşamada balyalanan ürünler cinsine göre ayrılarak, kimyasallarla yeniden buluşturulmakta ve çeşitli aşamalardan geçerek yeniden kullanıma hazır hale gelmektedir.

Ankara'da 2005 yılında 500 dolayında atık kâğıt deposu ve bunlara bağlı olarak çalışan 10 binden çok kişi varken, 2007 yılında depo sayısı 50'ye, sektörde çalışan kişi sayısı ise 6-7 bin kişiye düşmüştür (Atık Kâğıt İşçileri Derneği Raporu'ndan, 2007). Bunun nedeni, ITC'nin (Invest Trading & Consulting AG) Büyükşehir Belediyesi ile SİMAT'ın (İnşaat Makina Gıda Taahhüt ve İhracat İthalat Pazarlama ve Ticaret Ltd. Şti.) ise Çankaya Belediyesi ile ortak çalışmalarının ardından sokak toplayıcılarının sektörden uzaklaştırılmalarıdır. Bu baskı yöntemleri, depo yıkımları, çöp toplama araçlarına zabita ekiplerince el konulması şeklinde olduğu gibi doğrudan fiziksel saldırı şeklinde de olmaktadır. Toplayıcılardan Ahmet süreci şöyle değerlendirmektedir:

"Özellikle son dönemde büyükşehir belediyesi zabitalarının fiziki ve psikolojik saldırılarına maruz kalmaktayız. Toplama arabalarımıza el konulmakta ve geri verilmemektedir. Topladığımız katı atıkları işletmelere satmak için kullandığımız motorlu araçlara ağır para ve parka çekme cezaları verilmektedir. Mamak çöplüğünün ihalesini alan ITC şirketiyle çalışmayı kabul etmemiz durumunda çalışmamıza izin verileceği bizzat büyükşehir belediyesi zabitaları tarafından söylenmektedir. Araçlarına el konan arkadaşlarımıza araçlarınızı almaya geldiğinizde adınızı yazdırın ve topladığınız malı ITC şirketine verin böylece sizin çalışmanıza izin verilecek denilmektedir. Gerçekten de zorla ITC şirketi ile çalışmayı kabul eden arkadaşlarımıza müdahale edilmemektedir."

Bu nedenle kimi toplayıcılar zaten düşmekte olan kilo başı fiyatları daha da aşağıya çeken ve kendilerine getirilecek miktar için belirli bir kotayı anlaşma şartı yapan ITC için çalışmayı kabul etmek durumunda kalmaktadır.

Sokaktan topladıkları kâğıt, plastik, cam, metal, demir, bakır gibi geri dönüşebilir katı atıkları, aracı kişi ve kurumlara satarak geçimlerini sağlayan toplayıcıların yaptıkları iş, çoğu kez gündelik yaşamlarının hemen tümüne ve çevreleriyle kurdukları ilişkilere de yansımaktadır. Bu açıdan toplayıcıların yaşam ve çalışma koşullarının belirli ölçülerde benzerlikler gösterdiklerini kabul edebiliriz. Ancak, toplayıcılık işine başlama dinamiklerinin, etno-politik kimliklerinin, siyasal kavrayışlarının, örgütlenme konusundaki düşüncelerinin onları birbirinden farklılaştırdığını da iddia edebiliriz.

Mamak Çöplüğü başta olmak üzere Türközü, İskitler, Yahyalar, Altındağ-Hamamönü, Balgat-Beştepe, Yenimahalle-Demetevler sözü edilen çöp mekânları ya da çöp birimleridir. Bu birimler, toplayıcılar açısından yaşama ve çalışma alanlarıdır. Bu mekânların dışında Sincan'da Sanayi Bölgesi, Öveçler'de (Türközü'nden ayrılan bazı ailelerin toplayıcılık işini sürdürdüğü) Oran-Birlik Mahallesi'nde ve Ankara'nın muhtelif yerlerinde bu türden mekânlar bulunmaktadır. Tüm bu birimlerin ortak özelliği, toplayıcıların, toplanan kâğıt ve diğer ürünlerin satıldığı depoların (ara hurdacıların) bulunduğu mahalleler içerisindeki yerleşimleridir. Yani toplayıcılar, mekânsal olarak atık madde depolarının içerisine ya da civarına yerleşmişlerdir.

Toplayıcılık sektörü içinde de yaşam mücadelesi gittikçe zorlaşmaktadır. Toplayıcıların son zamanlarda karşılaştıkları en önemli sorunlardan birisi de, belediyelerin bu sektör karşısındaki tavrının dönüşümüdür. 2004 yılında Büyükşehir Belediyesi'nin Türközü'ne müdahalesi ve depoların yıkılmasının ardından ilişkiler daha da gerginleşmiştir. Belediyelerin hizmet alanı içine giren çöp toplama işinin bir kısmı zaman içinde kayıt dışı çalışan toplayıcılar tarafından devralınmıştır. Önceleri belediyeler tarafından görmezden gelinen bu grup şimdilerde engellenmeye çalışılmaktadır. Bu tedbirler, baskı yöntemleri, depo yıkımları, çöp toplama araçlarına zabita ekiplerince el konulması ya da doğrudan fiziksel saldırı şeklinde olmaktadır. Herhangi bir istihdam olanağı sunmadan onlardan bu işi bırakmaları istenmektedir. Görünmez olmaktan görünürlüğe geçiş, toplayıcılar açısından sonuçları olumsuz bir süreçtir.

"Çankaya Belediyesi zabitaları tarafından Yenişehir Pazarı yakınlarında herkesin gözleri önünde Evliya Karaman isimli atık kâğıt işçisi dövülmüştür. Yalnız başına kâğıt toplarken 7 belediye zabıtası tarafından hiçbir sebep olmaksızın saldırıya uğrayan Evliya Karaman saldırı sonucu beyin kanaması geçirmiş ve hayati tehlikesi sürmektedir" (Atık Madde İşçileri Derneği basın açıklamasından 08.06.2007). Bu olumsuz yaklaşım toplayıcıların gündelik hayatlarını derinden etkilemiştir. Yine de bu tavrın, toplayıcılığı engellemeye yönelik sistematik bir uygulamadan ziyade, toplayıcıları yıldırma hedefleyen kısa vadeli tedbirler içerdiğini söyleyebiliriz. Zira bu yöndeki sistematik bir uygulama binlerce insanın bir anda işsiz kalması anlamına gelebilir ve yerel yönetimler de bunun ciddi bir huzursuzluk yaratacağını öngörmektedir.

Ayrıştırma konusunda zaten uzmanlaşmış olan bu kişilerin istihdamına yönelik bir düzenleme getirmek yerine, belediyeler atık toplama işinin özelleştirilmesi yönündeki politikalara ağırlık vermiştir. Kuşkusuz belediyelerin yaklaşımındaki bu dönüşümün ardında, kamu hizmetlerinin genel olarak özelleştirilmesi çabaları, Avrupa Birliği'ne uyum sürecinin gereklilikleri ve geri dönüşümün ekonomik getirisinin anlaşılması yatmaktadır. Ancak belediyeler bu alanı bir kamu hizmetinin yeni bir biçimde ele alınarak yerine getirilmesinden çok, hizmetin ulusal ya da uluslararası tekelere devri ile yerel ölçekte taşeron firmalarca götürülmesinden

yana bir tutum izlemektedir. Bu devrin verimli şekilde gerçekleşebilmesi için de, toplayıcıların düzenleme süreçlerinden uzak tutulmaları gerekmektedir.

Ankara'daki katı atık toplayıcılarının, daha önce Hurdacılar Sitesi'nde toplanmış olan pres fabrikalarına depoladıkları katı atığı naklederken kullandıkları köprü, belediye ve karayolları tarafından yol düzenlemesi nedeniyle yıktırılmıştır. Böylece katı atığın diğer alıcıları olan pres fabrikalarına malın gitmesi engellenmiş, yukarıda sözü edilen uluslararası şirketin (ITC'nin) önü daha da açılmıştır. Bu durumdan etkilenen pres fabrikalarının sahipleri zaten işsiz kalmakta olan işçileriyle, toplayıcıların diyalog kurmasında hoşgörülü olmakla kalmayıp, 'Atık Madde İşçileri Derneği'ne de yer yer destek olmaya başlamışlardır. Diğer yandan, kendi aralarında bir araya gelmeye, sermayelerini birleştirip bu alanda rekabete girişmeye çalışmaktadırlar.

Atık madde toplayıcıları ve belediyeler arasında yaşanan gerilim, atık madde toplayıcılarını bağımsız olarak örgütlenme çabası içerisine itmiştir. *"Örgütlülük mücadele için uygun bir yol. Çünkü örgütsüz insan bana göre hep yarı yolda kalmış bir toplumdur. Ekmeğın, suyun, işın gelişı örgütlülükten geçer, bu her insanın doğasında olmalı."* Toplayıcılar, 2005 yılında kurulan 'Atık Kâğıt İşçileri Derneği' ile sorunlarına çözümler üretmeye çalışmaktadırlar. Toplayıcıların örgütlenmeye ilişkin bakışları ve beklentileri zaman zaman farklılaşsa da yapılan işın savunulacak tarafının olmadığını, ancak somut durumun da görmezden gelinemeyeceğine ve sorunlarının çözümlenmesi için örgütlenmenin gerekli olduğuna inanmaktadırlar. Özellikle Türközü, Balgat ve İskitler'de kendilerini emekçilerin ve ezilenlerin bir parçası olarak gören ve onlarla ortak tavır almak isteyenlerin hâkim olduğu bir yapılanma nedeniyle örgütlenmeye çok uygun bir ortam mevcuttur. Altındağ-Hamamönü ve Yahyalar ise, yapılan işın daha günlük olarak görülmesi, zaman zaman sokaktan toplamanın ve sokakta yaşamanın birbiriyle örtüşmesi, dayanışmanın yeterince olmaması nedeniyle örgütlenmenin zorlu olacağı bölgeler gibi görünmektedir. Örgütlülük fikrine açık toplayıcılar, ortak çıkarları için bir araya gelmenin, sosyo-kültürel farklılıklardan kaynaklanan çatışmaları gidereceğini düşünmektedirler.

Toplayıcıların sorunları acildir ve bir an önce müdahale edilmesini beklemektedirler. Kendilerini 'ezilen' ve daima 'ezilmeye mahkûm' bir halk kategorisi olarak sınıflandırmakta, devletten eşitlik ve adalet talep etmektedirler. Söylemlerinde devlete yaygın bir güvensizlik hâkim olsa da yine de sorunlarının çözümünü devletten beklemektedirler. Aydınlarla, yazarlara, sendikalara, demokratik kitle örgütlerine, sosyalistlere ayrı bir önem atfedilmekle birlikte onlardan söz değil eylem beklediklerini ifade etmişlerdir. Birçoğu gerçek bir demokrasinin ancak herkesi, mağduru, ekmezsizi, açsı, susuzsı kapsamassı ile yerli yerine oturacağı kanaatinde dir.

Örgütlenmeye yönelik çalışmalar sırasında dernek, sendika, kooperatif gibi farklı örgütsel yapılar ayrı ayrı ele alınarak tartışılmıştır. Enformel sektörün örgütlenmesi meselesi dünyada şüphesiz yeni bir mesele değildir. Ancak Ankara'daki deneyimin Türkiye için öncü olduğunu söyleyebiliriz. Kuşkusuz emekçilerin örgütü sendikalardır. Bu çabalar Ankara'da 2005 yılında benim de içinde bulunduğum bir platform ve bu platformun tartışmaları üzerine şekillenmiştir. Kurucu üyeler altı ay sonra olağan genel kurula gitmiştir. Şu anda Atık Kâğıt İşçileri Derneği'nin Yönetim Kurulu Ankara'daki toplayıcılardan oluşmaktadır ve bu çabaların sendikal bir yapılanmaya evrileceği de muhakkaktır. Derneğin kurulmasının ardından çöp depolarında, mahallelerinde çalışmalara hız verilmiştir. Dernek, bu çalışmalarını kendi öz kaynaklarını kullanarak yapmıştır. Neoliberal günlük ideolojik yaklaşımlara, Dünya Bankası eliyle yürütölen projelerle kendilerine müdahale edilmesine karşı durmuştur.

Atık maddenin toplanmasından işlenmesine, emek sürecinin bütönlüğü pek çok ara aşamadan geçmektedir ve emekçiler birbirinden yalıtılmış durumdadır. Sürecin bütönlünde işçi ve emekçiler arasındaki rekabetten, zabıta, polis, mafya, patron vb. varana kadar üretim ve emek süreçlerinin içinde ve dışında yerleşikleşmiş ve yoğunlaşan baskı mekanizmalarının var olması; toplayıcılık ile depoculuğun kesişme noktasında toplayıcıların hem toplayıcılığı sürdürürken hem de küçük depo kiracıları olarak işçi ile küçük tüccar ara kimliklerine bürönmeleri; hem toplayıcı hem de küçük depo kiracıları olmalarının atık madde toplayıcı emekçiler açısından, çalışma ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi olanağı olarak görülmesi; zorunlu göçle kente gelen Kürt emekçiler açısından hemşerilik ve akrabalık bağıyla bağılı oldukları depo sahiplerine aynı zamanda çalışan kimlikleri ile bağılı olmaları, sektörel örgütlenme anlamında sorunlu alanlar olarak görünmektedir.

Şu anda sektörel örgütlenme arayışı belirli bölgelerle sınırlı olmakla beraber diğer bölgelerdeki toplayıcılar, hurdacılar sitesi çalışanları, Ostim İvedik bölgesindeki plastik granölcüler, kâğıt presçileri ile sektörde çalışan 10.000'in üzerinde insan örgütlenme çabalarının hedefindedir. Ayrıca Ankara'da konuyla ilgili değişik sendika ve kitle örgütlerinin de içinde bulunduğu bir platform oluşturulmuştur. Geri dönüşümle birlikte başlı başına yeni bir sektör ortaya çıkarken, bu yeni sektör, pek çok sektörle de iç içe geçmiştir. Sektörel örgütlenmeyle birlikte, ekonomik sendikal mücadele açısından diğer sektörlerle de ilişkileneşmiş bir faaliyet önem taşımaktadır. Çalışma programının ekonomik sendikal taleplerle birlikte, konut, çevre, sağılık, sosyal hizmetler gibi konuları da ele alması hayatidir. Sol siyası anlayışından dolayı uzun süre cezaevinde kalan ve cezaevi sürecinden sonra sektöre giren Şeref'e göre ortak mücadele gereklidir:

"Birlikte çalışacak, mücadele edecek adam lazım. Anti faşist, anti militarist olsun. Tabii faşistler de olabilir ama insanlık suçu işlememeli. Dün çevre günüydü mesela biz de eylem koymalıydık. Ya da çöpleri ortak ateşe verseydik. Ben o kağıdı toplarken özgürüm, yaptığım iş beni özgürleştiriyor. O çöp de bizim. Ona sahip çıkmamız gerek. Demokratik kitle örgütlerinin, meslek örgütlerinin desteği gerekir. Dünya Bankası olsa olsa kendi vicdanını rahatlatmak için yapıyor."

Kuşkusuz ele aldığımız sorunun, toplayıcıları gözetecek şekilde dönüştürülmesi acil bir gerekliliktir. Sigortalı bir iş, çocukları için iyi bir eğitim, sağlıklı ve refah içinde bir yaşam hemen hepsinin talebidir. Ancak bu yönde atılan adımların yardım alan ve yardım veren ilişkisi üzerinden yeniden üretilmesi toplayıcıları tabi ve bağımlı bir konuma itme riskini taşımaktadır. Konuya eleştirel teoriden bakan yaklaşımlar, bu türden programların yeni iktidar alanları yarattığını, bu kişilere yardım edilirken, barınma sağlanırken ve onların başvuruları değerlendirilirken yeni bilgi türleri, söylemler ve yeni kategoriler üretildiğini iddia etmektedir.

Bu yüzden toplayıcıların, emekçilerin kendi yaşamları üzerine söz sahibi olabilecekleri, kendi yaşamlarını dönüştürebilecekleri mevzilerin yaratılması hayatidir. Ankara'daki deneyimimiz başından beri böylesi bir dinamik üzerinden kurgulanmıştır. Yazının başında da dile getirildiği üzere toplayıcılarla toplumsal hayat ve kamusal alan içinde yatay bir ilişkisellik bağı kurularak, içerden bir bakış geliştirilerek ve 'mümkün kılarak' hayat bulmuştur.

Toplayıcıların birçoğu yaşamlarını değiştirebilmeleri yönünde umutsuz görünse de kendilerini dışlanmış ve kentin ötekileri olarak konumlandırırsalar da içlerinde yoksulluğun kader olmadığını düşünen ve bunu dönüştürmek için de örgütlenmenin gerekli olduğuna inananların olması hepimiz için umut vericidir. Sosyal politikalar konusundaki bütün bu liberal, neoliberal duruş ve kendilerine neredeyse sivil toplum eliyle dayatılan ve iane ilişkileri üzerinden yeni bir iktidar alanının yaratıldığı Dünya Bankası odaklı projelerin karşısında Ankara'da bir grup sektör çalışanı, toplayıcı, emekçi örgütlenmiş ve kendi öz örgütleri yoluyla 'yoksul bir cennet zengin bir cehennemden daha iyidir' ve 'kapitalizmi tarihin çöplüğüne göndermeyin, beş para etmiyor' sloganları ile yollarına devam etmektedir. Emek örgütleri ile bir araya gelmeye ve ortak mücadeleye hazırlardır.

KARARSIZLIĞIN İLERİ-DÖNÜŞÜMÜNE DOĞRU YA DA YAŞAM FELSEFESİ OLARAK ÇÖPTEN FELSEFE

M. Ali Üzelgün

İlerleme denen şey sorun çözen analitik bir yaklaşımın sürekli kendi ürettiği istenmeyen sonuçlara uygulanmasıdır. Ayırıştırır, farkları saptar, sınıflar, düzenler. Tarımsal üretimi artırmak için nitratlar devreye sokulur. Artan su ihtiyacı binlerce baraj yapılarak çözülür. Fazla nitratla kirlenen suları arıtmak için bu sefer fosfatlar devreye sokulur. Fosfatı bol ortamları seven zehirli yosunlardan kurtulmak içinse adını bile duymadığımız nadir elementlere (rare earth materials) başvurulacaktır. Her iş bittiğinde bir yenisini başlayacak, her uzmanlaşma -en az- bir yenisine yol açacaktır. İlerleme, bir ideal olduğu, biri parmakla gösterdiği için, ileriye doğru gerçekleşmez yani; zorunlu olarak, bir önceki sorundan kaçmak için, geriye çekilme şeklinde vuku bulur.

Her istenen sonucun bir de istenmeyen sonucu oluyor, bilmiyorum bu kural mı, başka türlü 'ideal' olurdu herhalde... Bauman (1991) sınıflandırma ve tasarım modernizmin ne kadar merkezindeyse, 'çöp'ün de o kadar merkezî olduğunu savunuyor. Ama 'çöp' ayın karanlık yüzü, görünmez bir merkez. İtilmiş olduğundan merkez değil, çevre gibi biraz. Söylem analizinin yaptığı gibi gösterilene değil gizlenene bakmak, ilerleme muammasını çözenin belki de yegane yolu. Ayrımların 'öteki' tarafı olarak gördüğümüzde, çöp, muazzam bir çalışma alanı, doğurgan bir itilmişlik sunuyor. Atık, henüz çöp haline gelmeden ele alınıp, geri değil de ileri-dönüştürülebilir. Zira, bütün bu temaşa halindeki kalkınma ilerleme çabası esasında geriye bir hareketse, geri-dönüşmesi beklenen atıklar belki de ileriye doğru dönüşmenin yegane malzemesini sunuyorlar.

Yabani otları bahçe düzenlemesinin çöpü, varoşları kent planlamasının, vicdani ret ve direniş hareketlerini milli birlik ideolojisinin atığı, terörü siyasetin, ve kararsızlığı modernliğin çöpü olarak düşünebiliriz. İlerlemenin üretimi olarak modernliğin karşısına yine kendi üretimi olan kararsızlığı, ikircikliği (ambivalans) alıp deşmek gerekiyor. Kararsızlık nasıl dönüştürülebilir?

DÖNÜŞÜMÜN VİDEOSU

Alper Şen

İlk kez Kocatepe Altgeçidi'nde Kotranıslılarla karşılaştığımızda 2001 yılının Temmuz ayıydı. Elimizde bir dijital 8 kamera ile kiminle buluşacağımızı bilmeden ya da bilememe halini gizemli bir hale sokarak kâğıtçı Rıdvan'ı bekliyorduk. Bir tür "ilginçliğin" peşindeydik. Belki de bir belgesel için ön hazırlık... Ulus Baker'in derslerdeki sözleriyle dolup taşan imajların teorik silsilesi ile deneye yanla edindiğimiz pratik fikirler birleşince bir şeyler olur diye düşünüyorduk. Ancak mevzu, o zamanki aklımızı da pratiğimizi de sarsıp yeniden kurgulatacak boyuttaymış.

Hiç gelmeyen Rıdvan'ın yerine onun akrabalarından bir kâğıtçı çocukla yaptığımız ilk röportaj denememiz bizi bu ilginçlikten olabildiğince uzaklaştırıp gerçeğin çölünde bıraktı. Bir Ankaralı için "zorunlu göç" gibi kavramlar genellikle haberlerde -eğer ki haberlerinizi de kendiniz seçiyorsanız- görünür olabilecek kavramlardır. Zorunlu göçün ve yakılan yıkılan 3.000 yerleşim yerinin izdüşümünü Ankara'da şehrin merkezi Kızılay'ın sokaklarında gördüğünüzde ise Ankara'yı ve Ankara'nın doğusunu haritada yeniden arama derdine düşüyorsunuz.

"Hepiniz Hakkârili misiniz?" sorusu ilk röportaj denemesindeki üçüncü sorumuzdu. 1994'te devlet tarafından yakılan Kotranis Köyü sakinlerinin o yıldan beri Hakkârî'ye, Van'a, Adana'ya Ankara'ya sürekli bir göç halinde olmalarının bir sonucuymuş meğer Kızılay'ın kağıdının arkasında görünmez olan şey. Bizim içinse durum bir dijital 8 kamera ile Ankara sokaklarındaki keyifli gezintimizin buzdağına çarpmasıydı. Ülke siyasetinin ya pencereden fırlatırcasına ya da kibarca ayırıştırarak çöpe attığı insan yığına kendi görsel bilincini geliştirmekten çekinen bir dijital 8 ile tanık olmak tek yapabildiğimizdi. "Bilinçsiz kamera"nın varlığı yine de tüm bu mevzuyu anlamamıza imkân tanıyan tek araçtı. Ne de olsa "televizyoncu" değildik, öğrenci sayılırdık hâlâ. Hem zaten çekimleri de "öylesine" yapıyorduk. Pek bilinçli sayılmazdık, sezgilerimizin peşinden gidip anlamaya değil, hissetmeye çalışıyorduk.

Öte yandan kadrajla yaratılabilen berrak bilinç şöyle bir şey olabilirdi: 2004'te ardiyeler yakılıp yıkıldığında Kotranisli Samet'in Show TV kameramanına kendi durumlarını anlatırken "abi biz aslında 1994'te köylerimiz yakıldığı için göç etmek zorunda kaldık" cümlesini kurar kurmaz kameramanın kaydı durdurup kamerayı indirmesi ve söylenerek alandan uzaklaşması bir tür bilinçti. Ya da kâğıtçı ile zabitanın kavgasına hiç karışmadan heyecanla en genel kadrajla takip ederek ana karakterin kavgaya verdiği tepkilere yakın girerek müstakbel belgeselde gerekli aksiyonu çekme heyecanı da başka bir bilinçti.

Bir bilinç yaratmaktansa, "o anın" görsel dilini hissetmeye dair çabanın sezgileriyle 10 yıllık çekim sürecinde kamera Kotranıslıların arasında, düşünlerden ev sohbetlerine, her yerde elden ele dolaşmaya başladı. Çoğunlukla kimin hangi görüntüyü çekmiş olduğunu tahmin etmek bile zorlaştı. Bir şeyler söylemenin ya da planlamanın anlamsızlaştığı durumlar ise o an görünenlerin/yaşananların yüklü göndermeleriydi ve kameranın kişiliksizleşmesi de kolektif imajın temel kodlarındaki dağınıklığın aksine yarattığı bütünlüktü. Ortada "sanatsal bir durum" söz konusuydu da aramızda bir sanatçı yoktu. Nitelikli atıkların arasında kaybolan Kotranıslıların durumunun politik olarak nitelikli atığa dönüşmesi, her şeyin bir güncel sanat ürünü gibi görüldüğü, hazine gibi bir alanda, herhangi bir konsepte (mesela öteki), herhangi bir nesneye (mesela balyalanmış plastik yığınlarının şiirsel gösterisi) ya da herhangi bir kişiye (mesela sarı saçlı bir Kürt) yaslanarak üretilebilecek herhangi bir sanat eserinden tedirgin oluyorduk. Ortaya çıkacak "ürünün" kendisini, bulunduğu ortamdan ve kişilerden soyutlayarak hijyen bir alanda bambaşka bir görsel/işitsel alan yaratması "sanatsal" bir bilinci de beraberinde getiriyor. Çöplerden sanat üretmek Zizek'in tabiriyle "halkların yeni afyonu ekolojije" bin selam barındırıyor. Bu afyon, bilindik bir hikâyedeki şiirsel vicdandır aslında: Bir gel-git sonucu sahile vuran binlerce deniz yıldızını teker teker denize fırlatan birine sorarlar: "Sahilde binlerce deniz yıldızı var, hepsini denize nasıl atacaksın?" Sahildeki adamsa elindeki deniz yıldızını göstererek cevap verir: "Ama bunun için şimdi herşey değişecek" ve deniz yıldızını denize fırlatır. Görünürde vicdan muhasebesini barındıran bu durum aslında başka bir gerçekliği sorgulamamızı engeller: Gel-git'in neden olduğunu. Bu gelgit sorgulanmadığı müddetçe her zaman deniz yıldızları mağdur olmaya devam edecek ve aslında bu gelgitten en kârlı çıkan kişi ekolojik bilinciyle vicdanını temizleyen kişi olacak.

Okta'yın ardiye çekimlerinde söylediği bir söz geliyor aklıma: "Kamerayı şu plastik yığınlarına öylece atılmış bir demir parçası gibi düşünsek, oradaki o halin, o anın kaydını kendiliğinden yapsa kamera..." Kamerayı kendi refleksif bilincimizden de özgür kılmak, kendi gördüklerimizin sınırlı bilincinden öte bir algının arayışıyla yaratılan her kadrajın, anlamaktan çok hissetmeye dayalı olması, bilincin doğal sansürünü de dışlıyor. Tercih yapmak zorunda değiliz; atıkların geri dönüşümü mü köylere geri dönüş mü? Her bir imgelem, her bir referans içinde bulunduğumuz fiziksel ve kavramsal çöplüklerde dağınık olduğu kadar, birbiriyle kördüğüm olmuş halde. Bu düğümü çözmek ya da atıkları ayırştırmak yerine görüntüyü de bulunduğumuz noktanın bilincinden sıyrarak geri dönüşüme sokmak gerekiyor. Burada son sözü Ulus Baker'in söylemesi gerekir: "Çünkü bilinç bir seçmedir -her şeyi değil, işimize geleni seçme hallerimize 'bilinçli davranış' diyoruz... Dolayısıyla bilinç doğaya hâkim olmak şöyle dursun, onun azaltılması, eksiltilmesidir... Yani doğaya eklenen bir şey değil, onun unuttuğumuz bir anı, bir kısmıdır..."

Teşekkürler

Şanlı Abaday

Erselan Aktan

Murat Alat

Burak Altınoluk

Ahmet Bülent Acar

Erhan Arık

Ulus Baker

Bellek ve Kültür Sosyolojisi Çalışmaları Derneği

Ege Berensel

Özge Çelikaslan

Anıl Çizmecioğlu

Medet Dilek

Reyda Ergün

Sine Ergün

Işıl Gülkaynak

Asena Günal

Saliha Kasap

Ezgi Koman

Burçak Konukman

Zümray Kutlu

Beral Madra

Özhan Önder

Murat Özçelik

Özgür Özyeğen

Belit Sağ

Ali Saltan

Oytun Süngü

Erdem Üngür

Mahir Yıldız ve

Tüm Kotranıslılar

artıkışler

KOZA VISUAL
KÜLTÜR VE SANAT BÜYÜKLERİ

ANADOLU KÜLTÜR

DEPO

Lüleci Hendek Caddesi No. 12 Tophane / İSTANBUL

